

Runristning i gårdsmiljö

Ög 43 och lämningarna efter Ingelstad gård

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Fornlämning Östra Eneby 62:1–2 och 63:1
Norrköpings-Ingelstad 1:1
Östra Eneby socken
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Caroline Strandberg med bidrag av Birgitta Larsson

Runristning i gårdsmiljö

Ög 43 och lämningarna efter Ingelstad gård

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Fornlämning Östra Eneby 62:1–2 och 63:1
Norrköpings-Ingelstad 1:1
Östra Eneby socken
Norrköpings kommun
Östergötlands län
Östergötland

Caroline Strandberg med bidrag av Birgitta Larsson

Denna rapport har framställts av ett företag
vars miljöledningssystem är certifierat enligt ISO 14001
av Svensk Certifiering Norden AB.

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora Gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
E-post: info@kmmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2017

Omslag: Del av utredningsområdet. Foto från sydöst av Birgitta Larsson.

Upphovsrätt, där inget annat anges, enligt Publik Licens 4.0 (CC BY)
<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

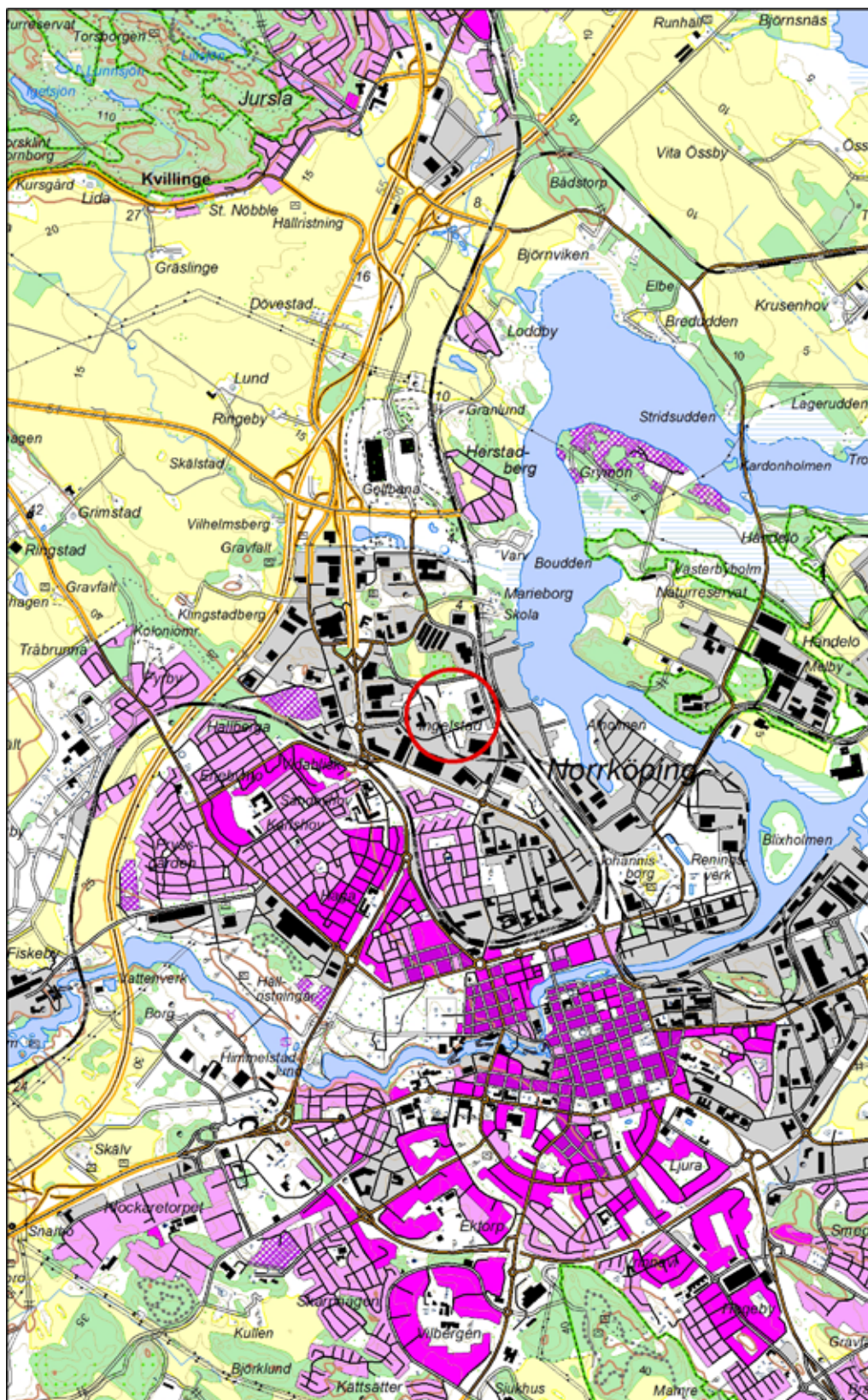
Lantmäteriets kartor omfattas inte av ovanstående licensiering.
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Medgivande MS2012/02954.

ISBN 978-91-7453-632-4

Tryck: JustNu, Västerås 2017

Innehåll

Sammanfattning	5
Inledning	6
Historisk bakgrund	6
Undersökningens förutsättningar	6
Utredningsområdet	6
Syfte, metod och genomförande	6
Undersökningens resultat	9
Ingelstad gård	9
Fynd	16
Förhistoriska lämningar	17
<i>Runristningen</i>	17
<i>Härd och stolphål</i>	18
Kulturmiljöanalys	18
<i>Beskrivning och analys</i>	19
<i>Värdering (bedömning)</i>	22
<i>Områdets påverkan av planerat fjärrvärmeverk</i>	23
<i>Tillgänglighet</i>	24
Utvärdering	28
Åtgärdsförslag	28
Referenser	29
Kart- och arkivmaterial	29
Otryckta källor	29
Tryckta källor	30
Tekniska och administrativa uppgifter	31
Bilagor	33
Bilaga 1. Schakttabell	33
Bilaga 2. Anläggningstabell	36
Bilaga 3. Hällristningsinventering	39
Bilaga 4. Vedartsanalys	41
Bilaga 5. ¹⁴ C-analys	43
Bilaga 6. Runrapport Ög 43	47

Figur 1. Platsen för utredningen är markerad med en röd ring. Utdrag ur digitala Terrängkartan. Skala 1:50 000.

Sammanfattning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) utförde i april 2017 en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inom fastigheten Norrköpings-Ingelstad 1:1 i Östra Eneby socken i Norrköpings kommun. Norrköpings kommun avser att bygga ett nytt fjärrvärmeverk inom fastigheten vilket föranledde utredningen. Uppdraget utfördes enligt beslut av Länsstyrelsen Östergötland (dnr 431-12299-16, daterat 2017-02-03) och bekostades av Norrköpings kommun.

Utredningens etapp 1 inkluderade en kart- och arkivstudie samt en inventering. Inom ramen för utredningens etapp 2 grävdes sökschakt inom det aktuella området. Sammanlagt 62 schakt grävdes inom ytan. En runristning och en bildristning fanns sedan tidigare registrerade som *fornlämning* inom området (RAÄ 62:1 och 62:2), medan rester av Ingelstad gård var registrerade som *övrig kulturhistorisk lämning* (RAÄ 63:1).

Under utredningen kunde det konstateras att lämningarna av Ingelstad gård var mer omfattande än de punkter som markerats som *övrig kulturhistorisk lämning* samt att området med gårdslämningar utifrån kartmaterial och lämningar kan klassificeras som *fornlämning*. Även förhistoriska lämningar framkom i form av en härd och fyra stolphål, cirka fyrtio meter sydväst om runristningen.

KM föreslår att en arkeologisk förundersökning utförs i syfte att datera, avgränsa och bestämma fornlämningens komplexitet innan fortsatta markarbeten påbörjas.

Den kulturhistoriska analysen påpekar en rad betydelsefulla värden hos ristningarna och bebyggelse lämningarna. KM föreslår följande åtgärder som kompensationsåtgärder vid exploatering av platsen, eller som en allmän kvalitetshöjning:

- Tillgängliggör information om platsen och fornlämningarna samt deras tillgänglighet på webben.
- Uppdatera och utveckla den information som finns på platsen med bättre vägs skyltar och informationstavlor.
- Skapa en visuell kontakt med Ingelstad ekbackar medelst gallring i vegetationen.
- Tillgängliggör en stig så att alla har möjlighet att röra sig i området. Denna stig kan med fördel kopplas ihop med stigen vid Ingelstads ekbackar.
- För tillgänglighetens skull bör även möjligheten att ta fram åtminstone en handikapp-parkering samt några bänkar i anslutning till området ses över.
- Satsa på digital tillgänglighet av området. Den skulle kunna bestå av digitala rekonstruktioner av olika tidsepoker men även bilder, filmer och texter om ristningarna.

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) har under april 2017 utfört en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inom fastigheten Norrköpings-Ingelstad 1:1 i Östra Eneby socken i Norrköpings kommun. Utredningen föranleddes av att Norrköpings kommun avser att bygga ett nytt fjärrvärmeverk. Uppdraget utfördes enligt beslut av Länsstyrelsen Östergötland (dnr 431-12299-16, daterat 2017-02-03) och bekostades av Norrköpings kommun.

Historisk bakgrund

Inom utredningsområdet finns två sedan tidigare kända fornlämningar – Östra Eneby 62:1 och 62:2, i form av en runristning (Ög 43) och en bildristning, båda i fast håll. Det finns även en övrig kulturhistorisk lämning, Östra Eneby 63:1, som enligt Fornminnesregistret (FMIS) består av tre stående hus, registrerade som *byggnad annan*. Dessa beskrivs vara mangårdsbyggnaden samt två flyglar från 1700-talet, vilka dock är rivna sedan 1982.

Rakt norr om runristningen och utanför området ligger Ekbackarna, som utöver att vara ett Natura 2000-område innefattar Östra Eneby 51:1, ett gravfält bestående av cirka 15 stensättningar. Norr om områdets västra del ligger även Östra Eneby 56:1, ett med en jordhög övertäckt gravkor för C. N. Wadström och hans familj.

Undersökningens förutsättningar

Utredningsområdet

Utredningsområdets 77 000 m² består i den norra halvan, samt i väster, av tidigare brukad åkermark. Av äldre kartmaterial att döma har flera delar av åkerytan tidigare varit bebyggd. Längs den västra kanten går ett inaktivt stickspår till järnvägen, i samma område finns även ett flertal aktiva ledningar. En yta intill järnvägens slut är urgrävd, avgränsad med staket och till stor del vattenfylld.

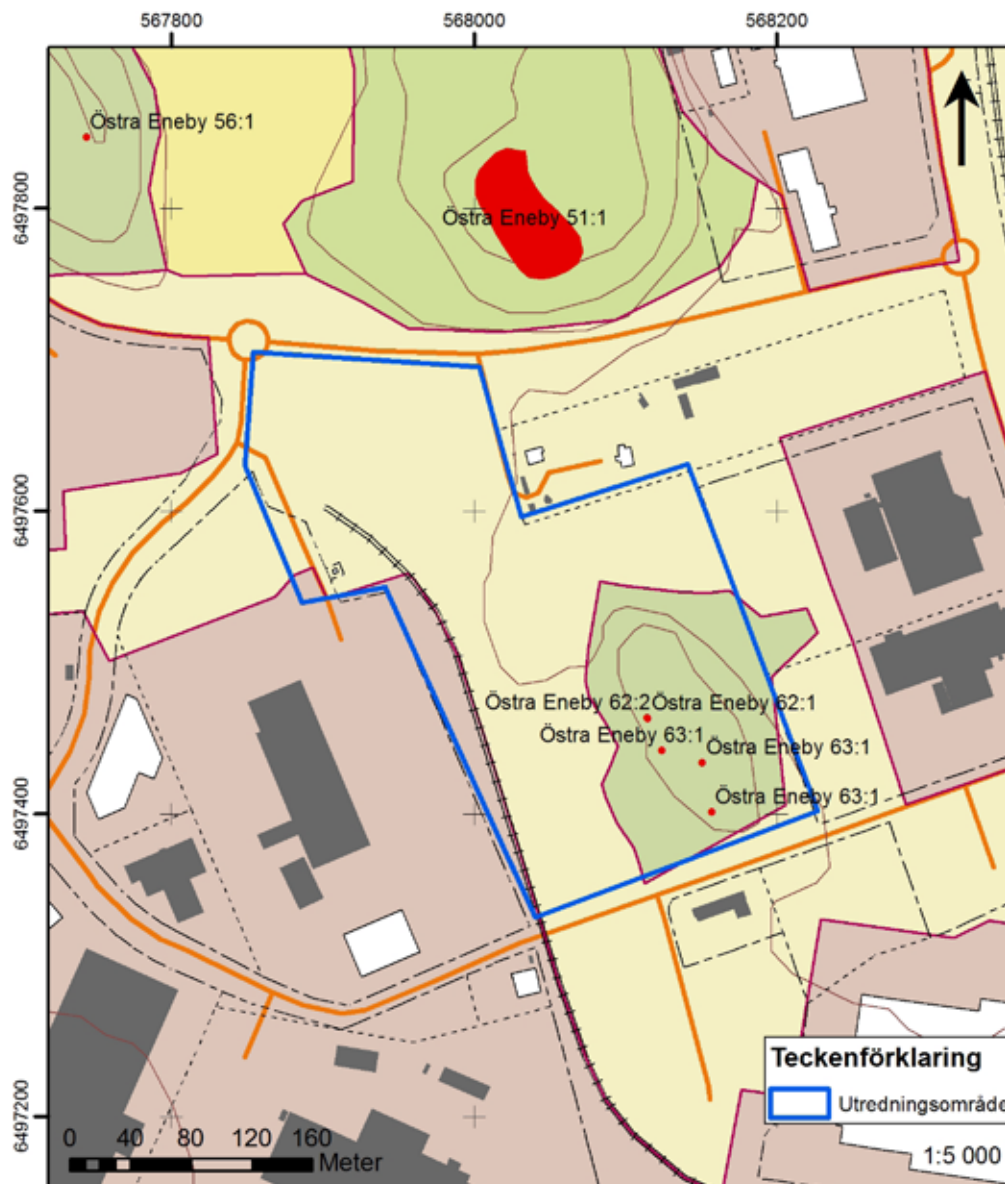
I områdets sydöstra del ligger en trädbevuxen höjd, med stora partier berg i dagen. Det är inom detta område som både run- och bildristningen ligger, och enligt äldre kartor även en stor del av gårdsbebyggelsen. Mycket av växtligheten på höjden kan knytas till den tidigare bebyggelsen i form av alléträd, syrenbuskage och allmän trädgårdsväxtlighet.

Områdets högsta punkt är drygt 19 meter över havet och ligger knappt tio meter öster om ristningen. Åkermarken ligger betydligt lägre och varierar mellan 3–7 meter över havet. Utredningsområdet omgavs under utredningen av vägar och industrier.

Syfte, metod och genomförande

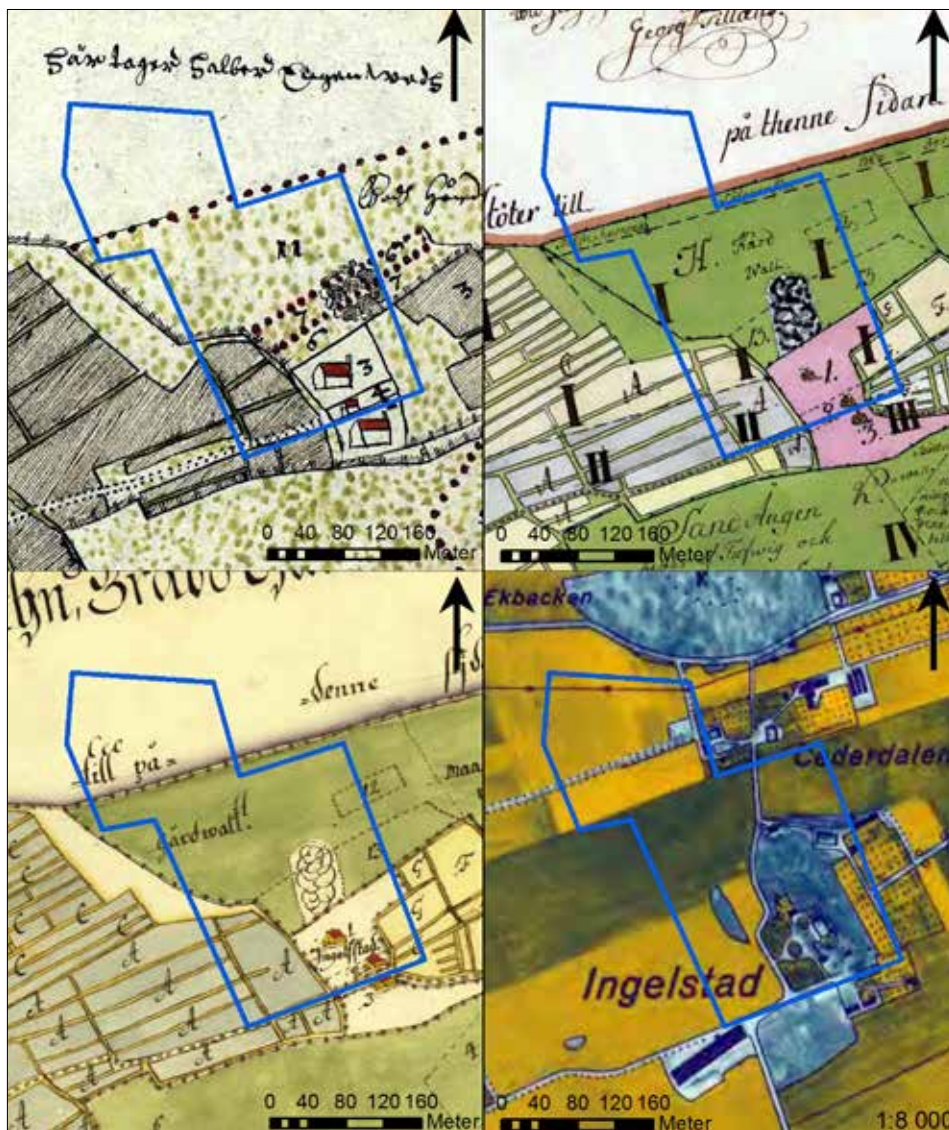
Syftet med utredningen var att fastställa om fornlämning berörs av den aktuella exploateringen samt att så långt möjligt beskriva och avgränsa fornlämningarna. Att ta reda på hur den planerade byggnationen kommer att påverka lämningarna visuellt, pedagogiskt och vetenskapligt samt ur ett tillgänglighetsperspektiv var också en del av syftet. Länsstyrelsen Östergötland efterfrågade även hur tillgänglig platsen är i dagsläget samt hur man skulle kunna göra lämningarna mer tillgängliga i samband med en eventuell byggnation invid dem.

Figur 2. En översikt över utredningsområdet. Fornlämningar från FMIS markerade i rött. Utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:5 000.

- **Kart- och arkivstudier** utfördes initialt för att klargöra bebyggelsesituationen och markanvändningen i området, över tid. Arkivstudierna har använts för att komplettera kartmaterialet för att fastställa byggnadslämningars ålder. Studierna gjordes utifrån:
  - Historiska kartor från Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS) samt Lantmäterimyndigheternas arkiv (LMA), vilka tillgodosetts via Lantmäteriverkets karttjänst. Vid behov har kartorna rektifierats.
  - Brandförsäkringshandlingar och Norrköpings Östra Enebys kyrkoarkiv från Riksarkivet (RAK).
  - Medeltida brev från Svenskt Diplomatariums huvudkartotek (SDHK).
  - Kartor och dokument från Norrköpings stadsarkiv.
  - Kartor och dokument från Norrköpingsrummet på Norrköpings stadsbibliotek.
  - Bouppteckningar från ArkivDigital
  - Sentida artiklar om gården i Norrköpings Tidningar.
  - Geologiska kartor från Sveriges geologiska undersökning (SGU). Kartorna inhämtades digitalt.
  - Fornminnesregistret (FMIS).
  - SOFI:s ortnamnsregister.
  - Höjddata och terrängskuggning från Skogsstyrelsen.

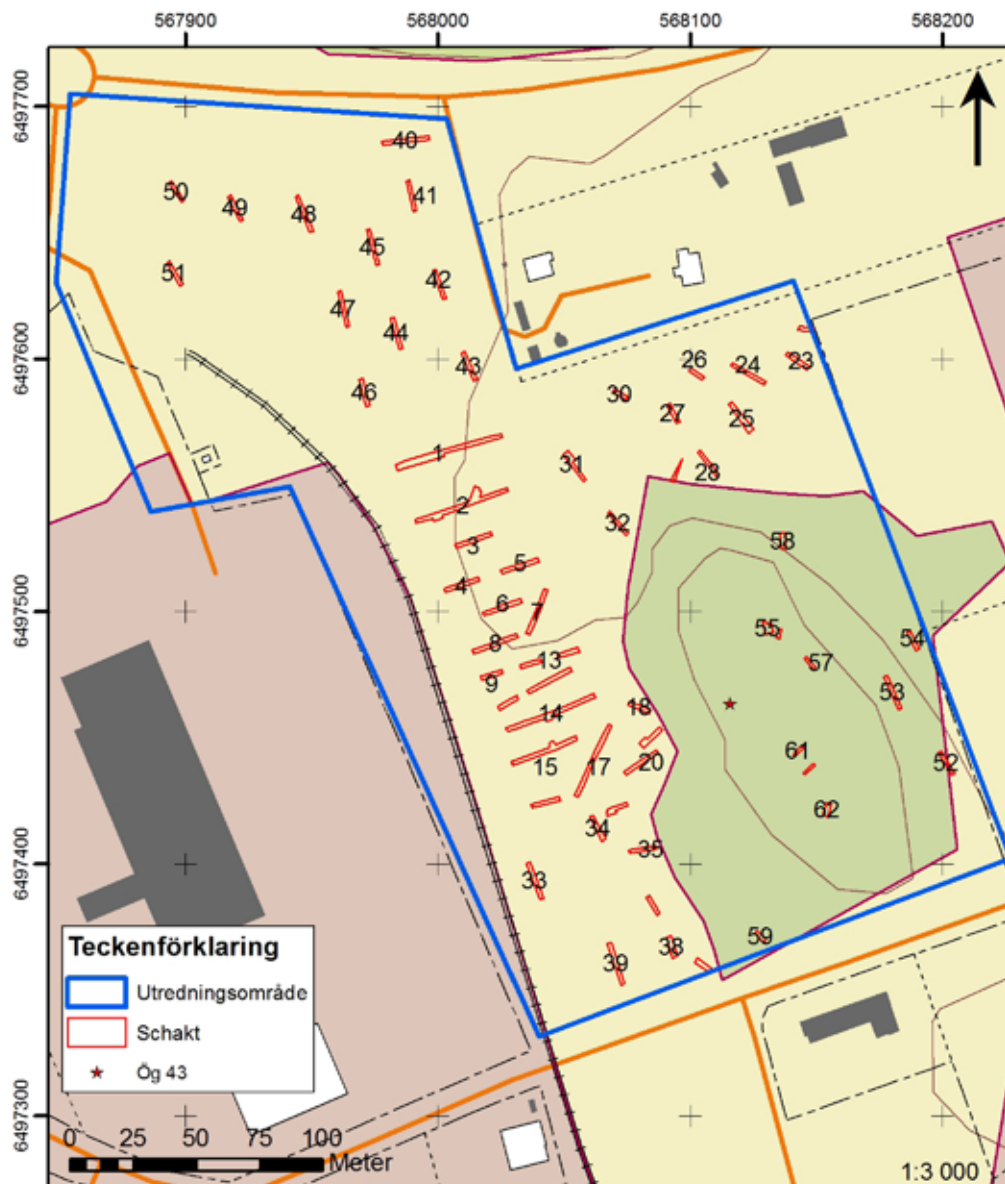

Figur 3. Historiska kartor över Ingelstad gård. Övre raden från vänster: Utredningsområdet på karta från 1650 (D155-18:d1:394) och från 1759 (D155-18:2). Nedre raden från vänster: Karta från 1707 (D155-18:1) och Ekonomiska kartan från 1947 (Norrköping J133-8G9e48). Skala 1:8 000.

- **Hällristningsinventeringen** genomfördes av Sven-Gunnar Broström och Kenneth Threstam. Alla lämpliga hållar och större stenblock inom området genomsöktes. Klassiska lägen såsom hålltoppar och lagom sluttande hållar borstades rena från mossa och lös jord (bilaga 3).
- **Terränginventeringen** lade till stor del grund för var utredningsschakten senare lades ut, men innefattade även inmätning av lämningar synliga ovan jord.

Därefter genomfördes en andra utredningsetapp som syftade till att klargöra status hos de möjliga forn lämningar som noterats vid etapp 1, samt huruvida ytterligare lämningar fanns under markytan.

- **Utredningsgrävning** genomfördes genom att drygt 1 300 m² fördelat på 62 sökschakt upptogs med hjälp av en större grävmaskin på hjul där detta varit möjligt, samt av en mindre bandgående grävmaskin på några mer oländiga ytor. Schakten upptogs med grävmaskin, varvid plog- eller torv- och myllalagret avlägsnades skiktvis med maskin och underliggande lager rensades för hand för att bättre kunna se om anläggningar och/eller fynd förekom.

Figur 4. Utredningsområdet med sökschakt och runristningen markerade på ett utdrag ur Fastighetskartan. Skala 1:3 000.

- **Dokumentation** av både schakt och anläggningar skedde genom beskrivning och fotografi. De mättes in med RTK-GPS, inmätningarna var ställvis besvärliga nära inpå berget.
- **Igenläggning.** Schakten lades igen efter avslutad undersökning.

Undersökningsresultat

Ingelstad gård

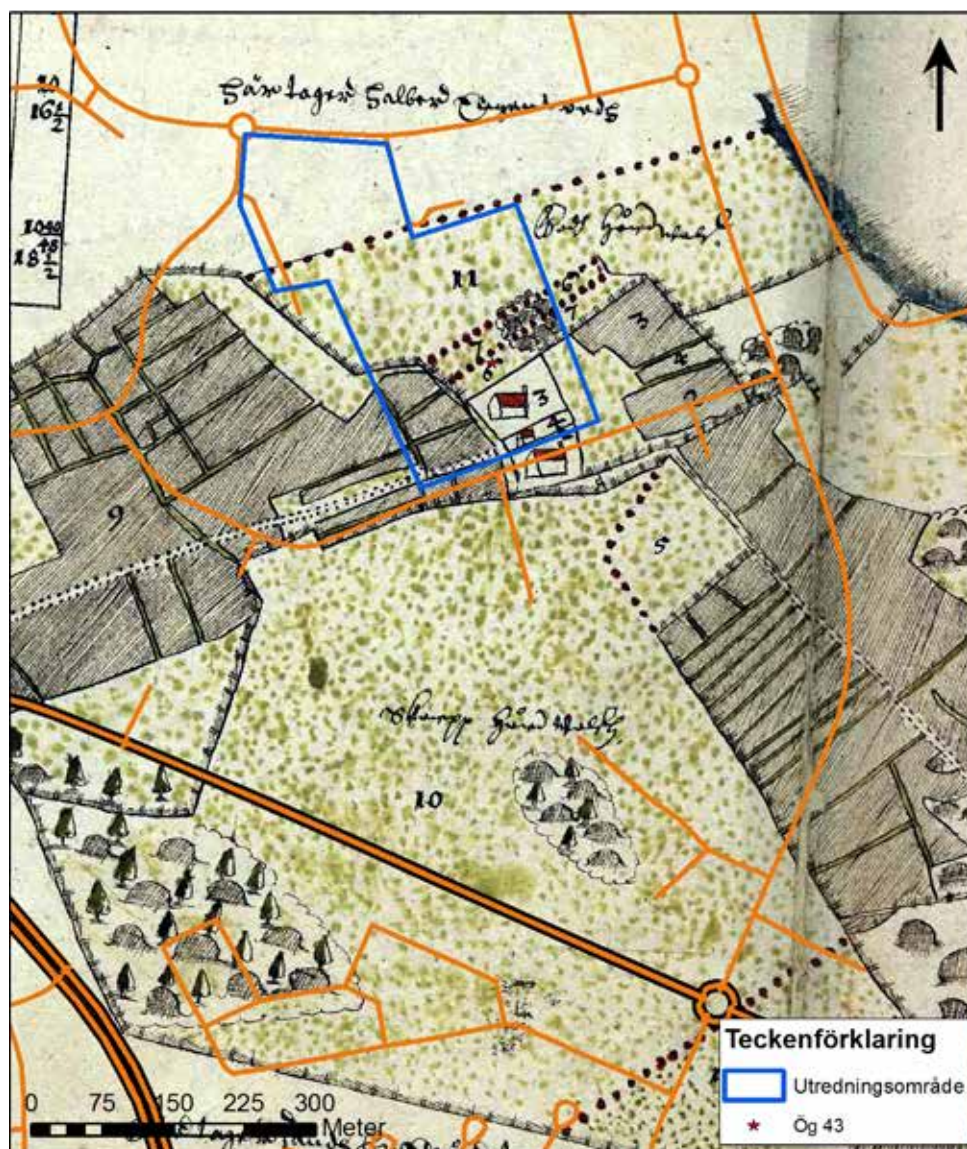
Namnet Ingelstad, ibland omnämnt som Ingolfsta, finns belagt första gången 1394. I ett brev som handlar om att bekräfta ett jordskifte står Ingelstad som utfärdandeort, det vill säga den plats som brevet har skrivits på (SDHK 14276). Drygt hundra år senare, 1509, finns ett brev som berättar att Dorotea Knutsdotter, änka efter riddaren Kristiern Johansson, säljer gårdar i bland annat Ingelstad till Nils Bosson (Grip). År 1518 säljer hon även en gård till Sten Sture d.y. och hans hustru Kristina Nilsdotter (SDHK 36572 och 38197).

År 1543 bestod Ingelstad av tre gårdar, varav en var frälsegård och ägdes av Birger Nilsson Grip, son till Nils Bosson Grip. Gårdarna kommer sedan under 1500-1600-talen att byta ägare flera gånger (Almqvist 1946:239 – Birger Nilsson Grip).

År 1650 då den nu tidigaste kända kartan upprättades är det Karin Törnsköld som äger två av tre gårdar (Almqvist 1946:239), markerade 2 och 3 på kartan. Gård 3 ligger inom utredningsområdet medan gård 2 ligger precis utanför dess södra gräns, söder om dagens Kiselgatan (figur 5). På kartan finns då även två utjordar utmarkerade norr om de tre gårdarna. Sannolikt representerar det att det tidigare funnits fem gårdar på platsen.

Nästa karta som finns är upprättad 1707 och då finns uppgifter om att C. Johansson ägde Ingelstad (Ridderstad 1917:279). Även på denna karta finns tre byggnader som sammanfaller väl med de på kartan från 1650 (figur 6).

Kartmaterial över Ingelstad gård finns från 1650. Tre gårdar finns markerade på den äldsta kartan inom och precis söder om utbredningsområdet. På kartan finns då även två utjordar utmarkerade norr om de tre gårdarna. Sannolikt representerar detta att det tidigare funnits fem gårdar på platsen. Under tidens gång verkar de tre gårdar som då fanns i Ingelstad övergå i två gårdar utifrån kartmaterialet sett – den mellersta och den norra gården slås till synes samman till den gård som finns inom utredningsområdet fram i

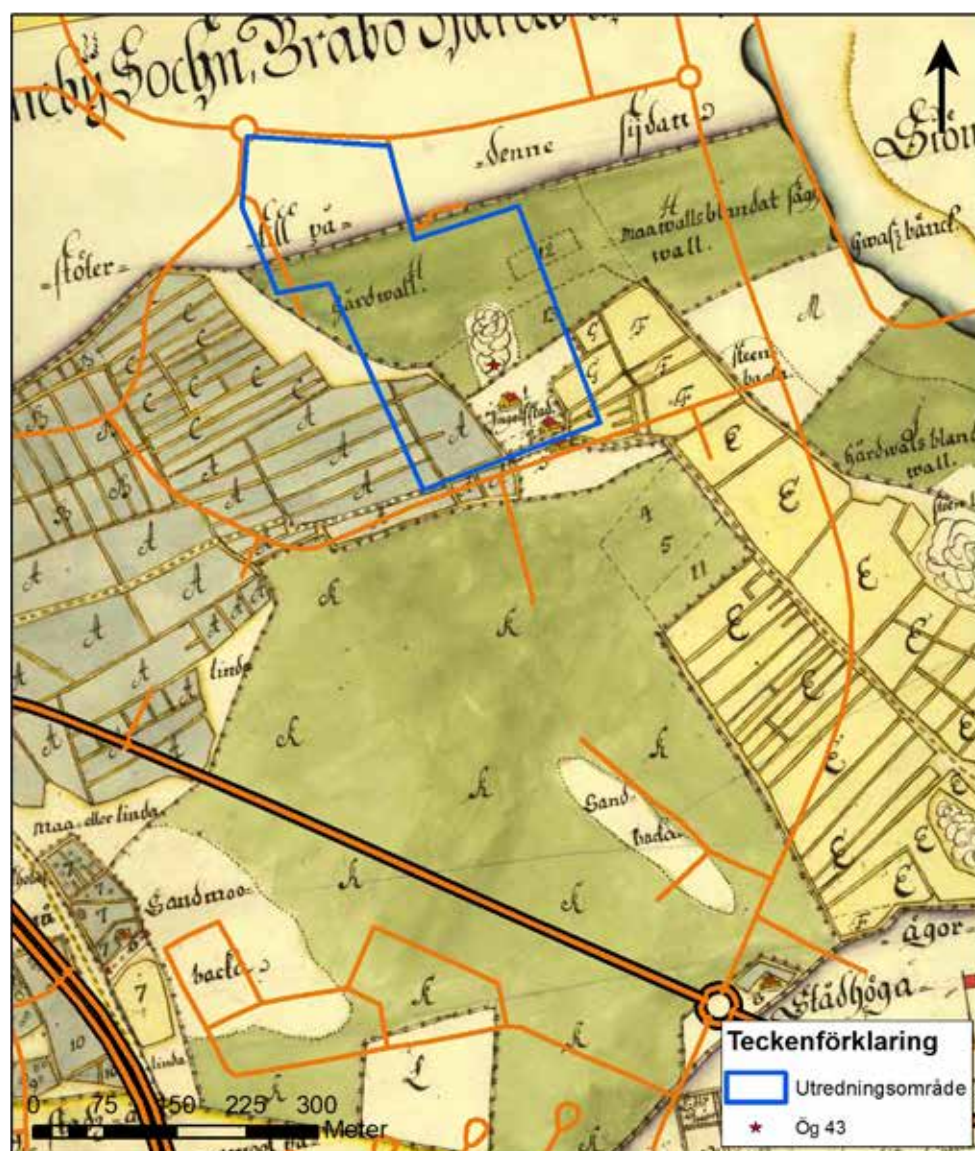
Figur 5. Utredningsområdet och vägar utifrån Fastighetskartan projicerat på karta från 1650. Skala 1:8 000.

modern tid. Den sydligaste gården växer istället åt andra hållet och blir en större gård utanför utredningsområdets södra gräns.

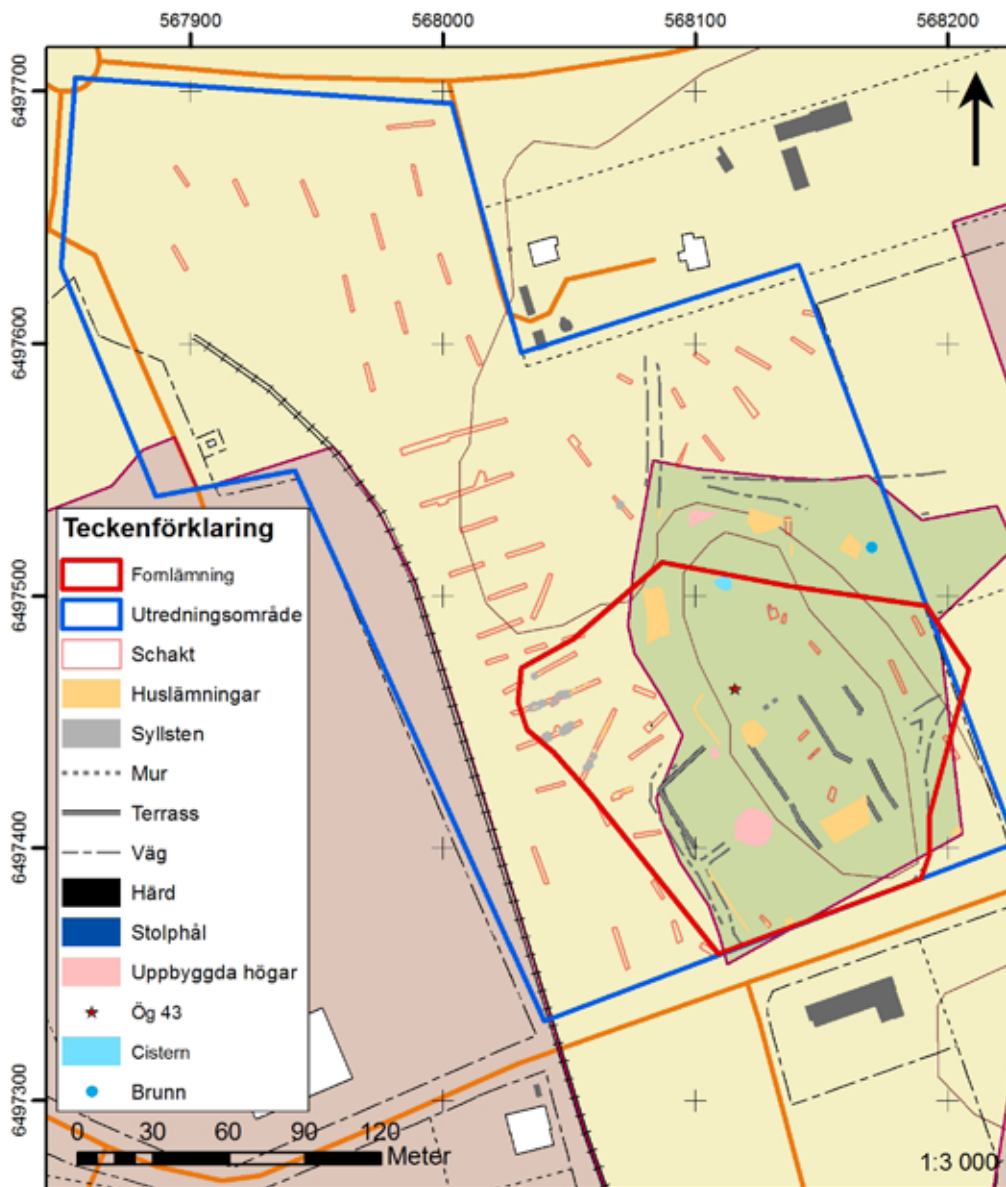
Hela området inom den gamla bytomten bedöms som fornlämning, tillsammans med ytterligare ytor med bebyggelseämningar som kan knytas till gårdens äldre faser. Lämningsarna är inte säkert avgränsade i öster, i söder har dock den nya bebyggelsen sannolikt förstört eventuella lämningar efter Södra Ingelstad gård.

I väster och i söder finns lämningar efter fähus, byggt på 1840-talet respektive tidigare under 1800-talet. Det är möjligt att det är någon av dessa byggnader som det refereras till som "ladugården" i Östergötlands runinskrifter (Brate 1911).

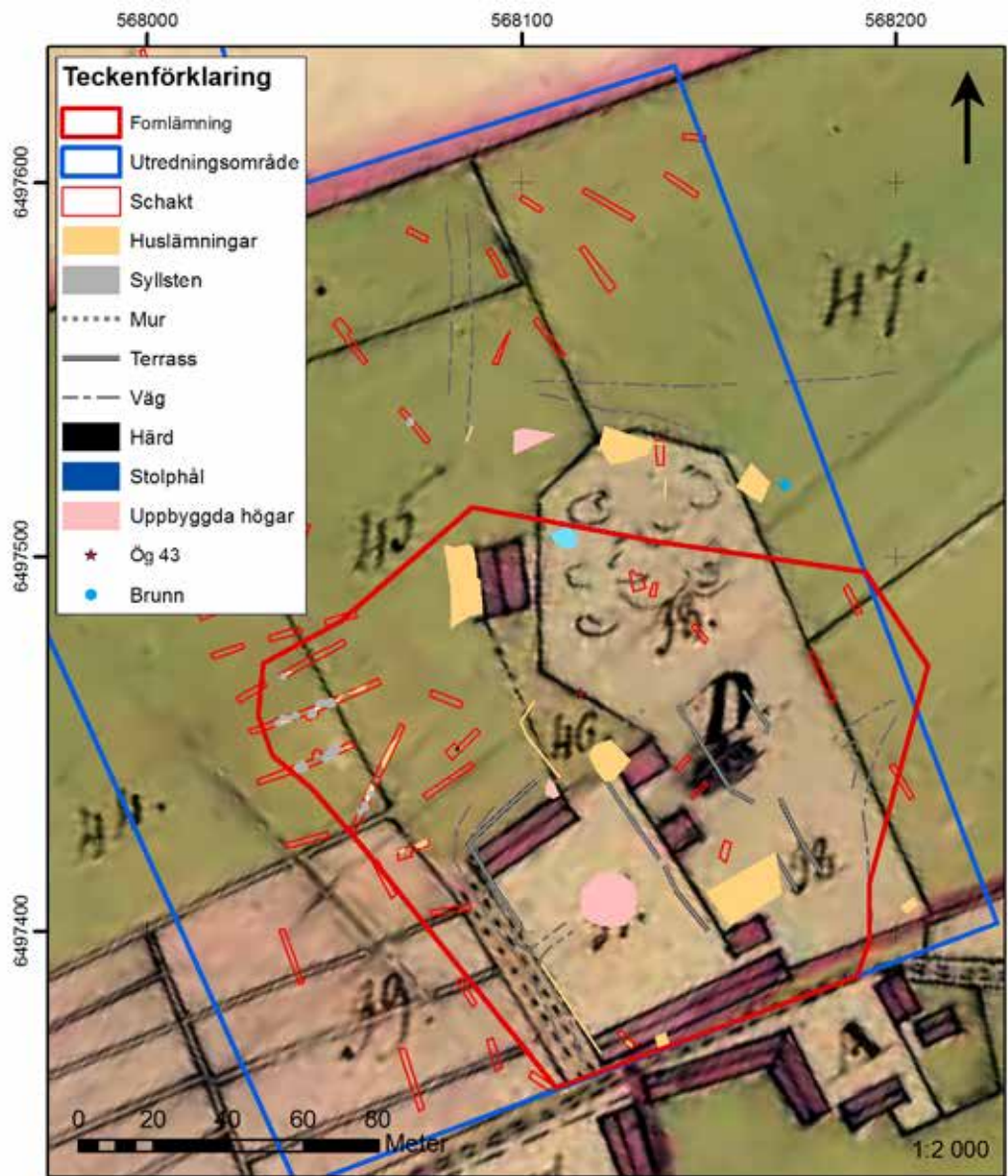
Bebyggelseämningar har hittats inom ett större område än den bytomt som markeras på 1600- och 1700-talskartorna och en stor del av dessa har kunnat kopplas samman med byggnader markerade på 1800-talskartor och tidiga 1900-talskartor. Flera byggnader som saknas på kartan från 1839, men som finns på kartmaterial från 1905, är anlagda före 1850 vilket framgår av skriftliga källor. Cisternen uppe på berget nämns exempelvis i ett brev om runristningen 1821 från J. H. Wallman till J. Adlerberth, medan ett yngre fähus och diverse småbyggnader nämns i och med en ombyggnad som dateras till 1843 i brandförsäkringshandlingar från 1850.

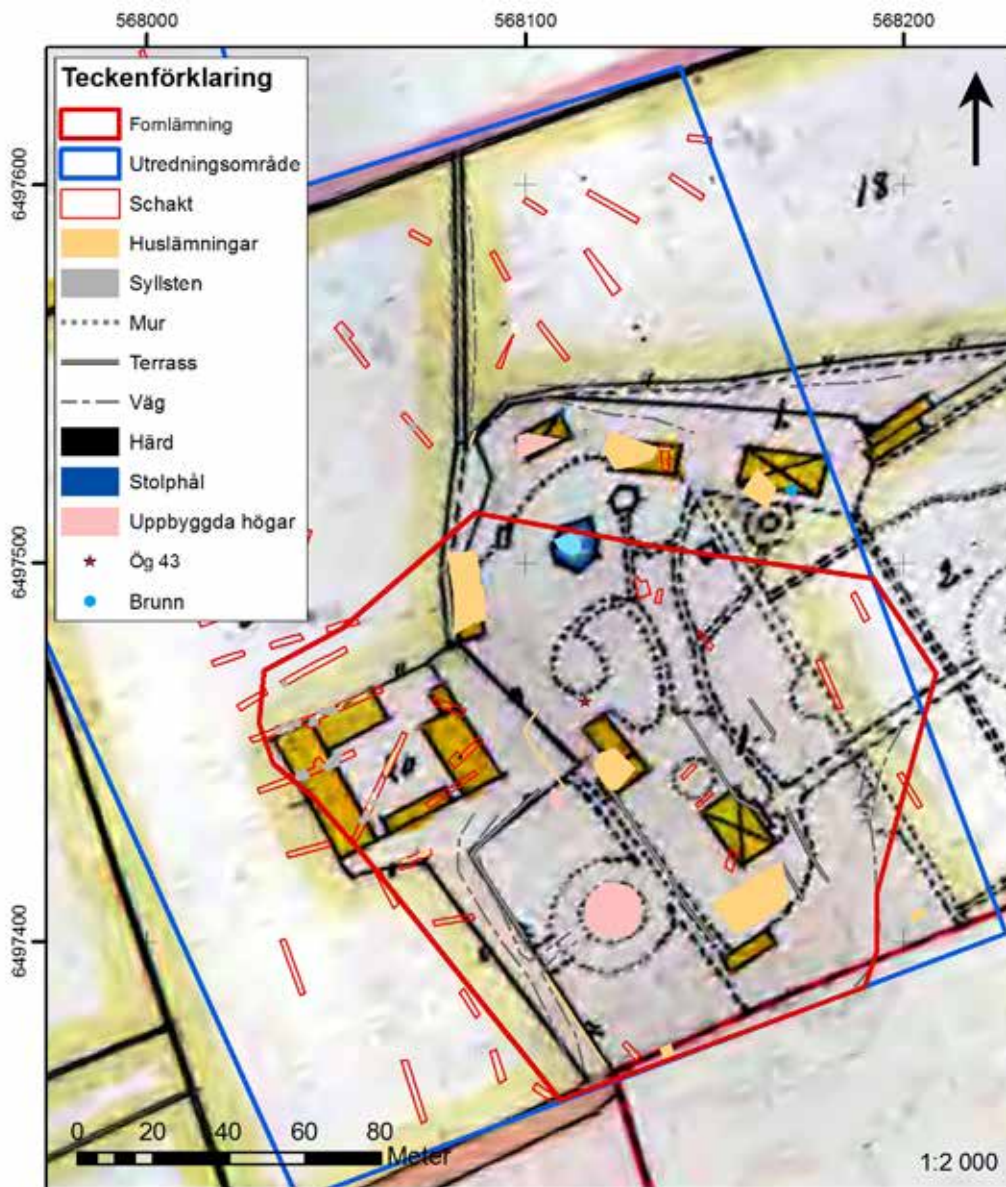
Figur 6. Utredningsområdet och vägar utifrån Fastighetskartan projicerat på karta från 1707. Skala 1:8 000.

Figur 7. Gårdslämningarna utritade på ett utdrag ur Fastighetskartan tillsammans med fornlämningens angränsning i rött. Skala 1:3 000.

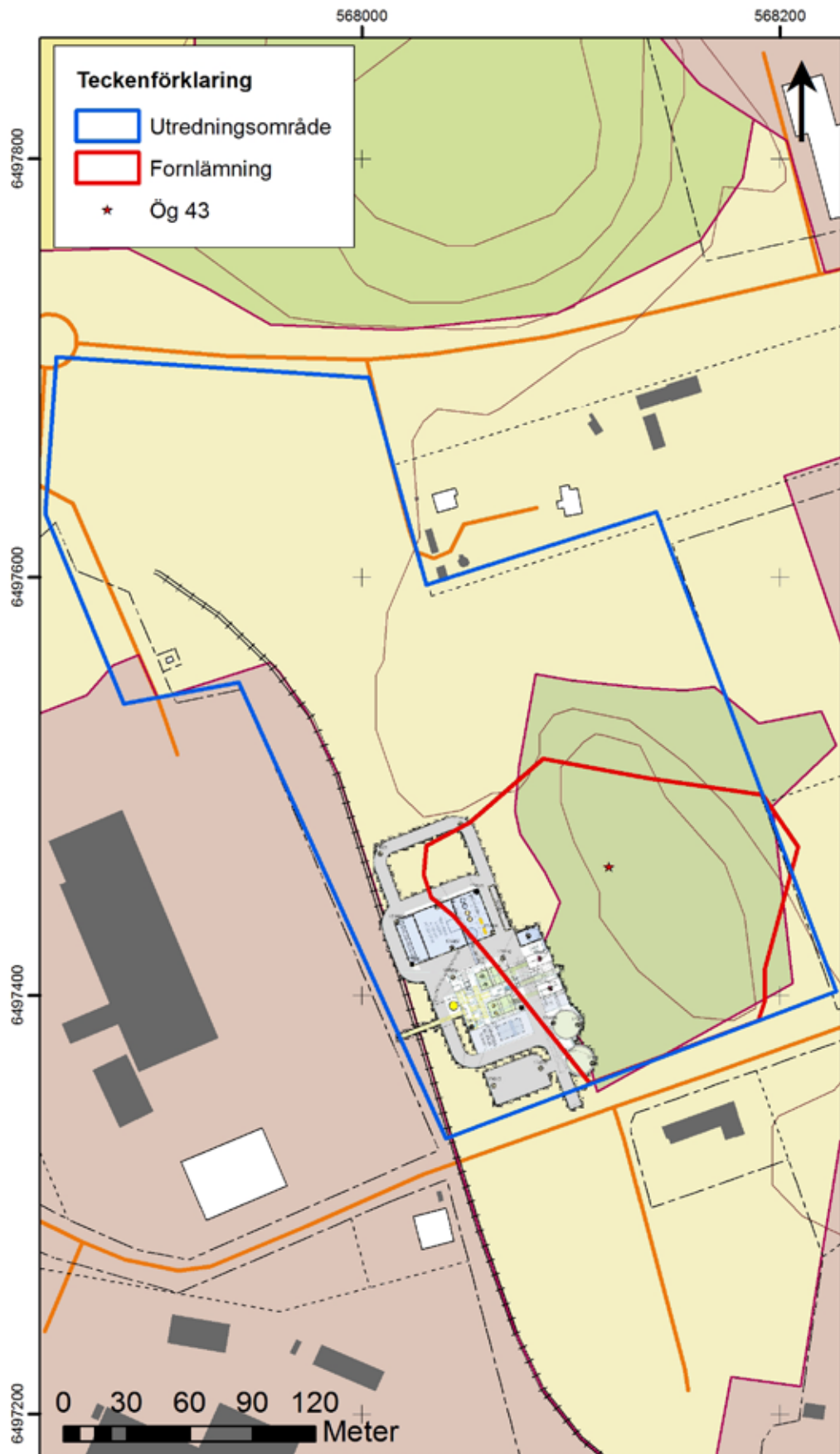

Figur 8. Gårdslämningar och fornlämningsavgränsning på en karta från 1839 (05-NKG-204). Skala 1:2 000.

Figur 9. Gårdslämningar och fornlämningsavgränsning på en karta från 1905 (05-NKG-350). Skala 1:2 000.

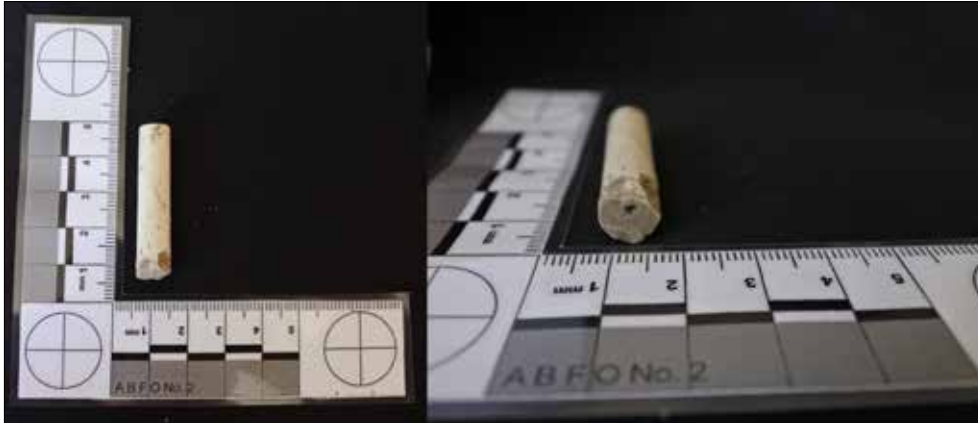

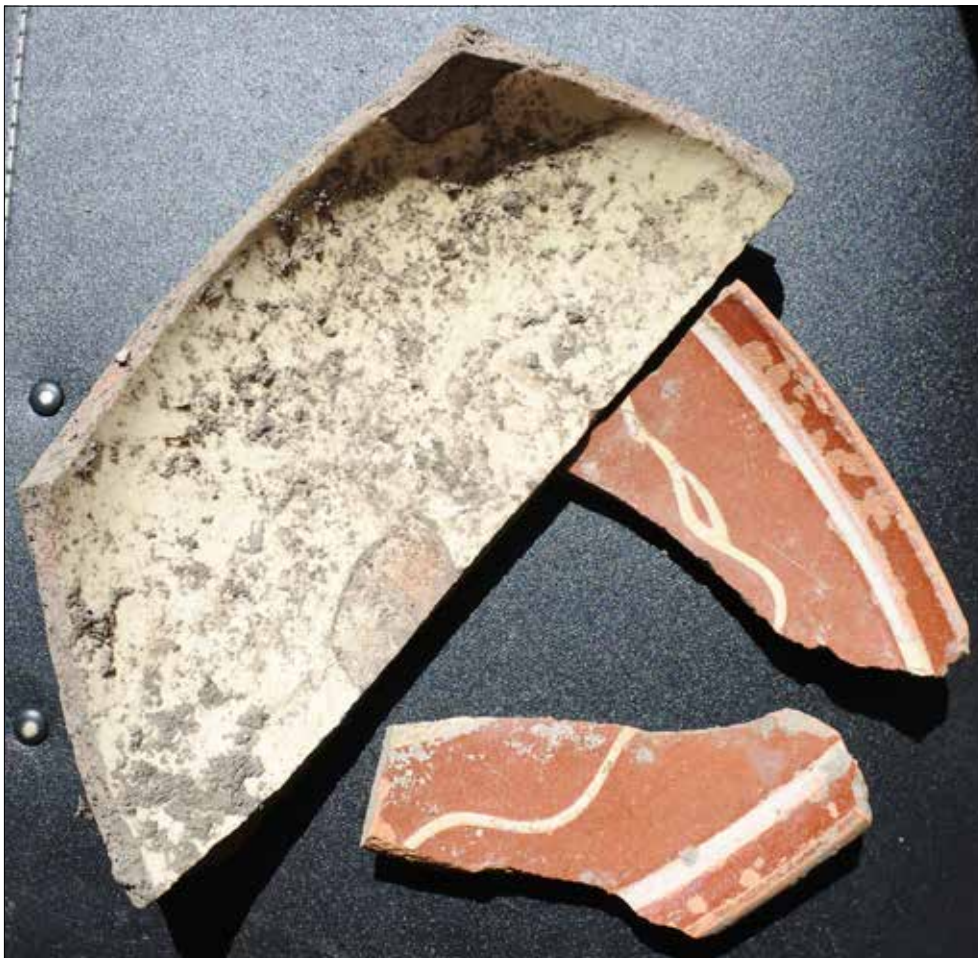
Figur 10. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med utsträckning för planerat fjärrvärmeverk. Skala 1:3 000.

Fynd

I en stor del av schakten belägna i den tidigare åkermarken framkom fynd av blandad karaktär – främst i form av tegel, keramik, porslin, flintgods, glas och järnskrot. I och med att samtliga framkom i en omrörd kontext tillvaratogs inga fynd. De föremål som stack ut från mängden var bland annat ett skaft av en kritpipa framkom i schakt 21 samt keramik i schakt 55 och 59 som sannolikt kan dateras till 1700-tal.

Figur 11. Kritpipeskafet. Rökekanalens diameter antyder en datering till 1700-talets första hälft eller mitt, även om dateringar av ett enskilda skaftfragment kan peka åt fel håll (Åkerhagen 2006). Foto Caroline Strandberg.

Figur 12. Keramiken som påträffades i schakt 59, alla bitar har en yttersida av oglaserat rödgods. Foto Caroline Strandberg.

Förhistoriska lämningar

Runristningen

Runristningen är belägen på en berghäll som vetter mot sydväst. Runt denna finns bildristningar i form av ett svärd samt ett likarmat kors och en djup skålgrop omgiven av en strålkranz samt tre grundare skålgropar. Bildristningarna har samtliga varit kända och dokumenterade sedan början av 1820-talet. Runristningen glömdes dock bort under en period och var övertäckt med jord tills en inspektör A. Granqvist återfann den 1894. En del av den nedre runraden är skadad, vilket den har varit ända sedan den upptäcktes (Ög 43 Ingelstad).

Figur 13. Run- och bildristningen. Foto från nordöst av Caroline Strandberg.

Ristningen är gjord med främst kortkvistrunor som var de vanligaste i Sverige under 800–900-talen, men innehåller även den urnordiska runan **ᚱ** (d). Detta gör att ristningen kopplats samman med bland annat Rökstenen (Ög 136) som också blandar kortkvistrunor med urnordiska runor. Runristningen har fått skiftande dateringar, men landar främst kring 800–900-tal. För vidare diskussion om ristningens tolkning och datering, se bilaga 6.

Erik Brate skriver gällande ett besök på Ingelstad gård 1895 att ”gamla personer uppgivit, att en sten funnits uppe på berget, där inskriften är, och att även på denna sten inskrift funnits. Den sten hade sedan tagits till grund eller stenfot i ladugården.” Uppgiften anses inte vara säker då de som gav uppgifterna aldrig själva hade sett stenen utan hört uppgiften från äldre, men eftersom det finns en möjlighet att denna är korrekt granskades brandförsäkringshandlingar för gården för att kunna avgöra ladugårdens placering på gården (Brate 1911 – brandförsäkringshandling nr 10007 och 19772).

Under utredningsgrävningen framkom rester efter både det äldre och det yngre fähuset, men det var inte möjligt att inom ramen för utredningens etapp 2 konstatera om en sten med ristningar fanns i endera grund.

Härd och stolphål

I åkern, cirka fyrtyo meter sydväst om runristningen, påträffades en härd och fyra stolphål som alla bedöms vara förhistoriska. Ur härdens togs ett kolprov för ^{14}C -analys för att bestämma härdens ålder. Provet sändes först in för vedartsanalys och visade att ek använts som bränsle (bilaga 4). ^{14}C -analysen av kolprovet (Beta-465149) daterar härdens till mitten av 700-talet e.Kr. (figur 14 och bilaga 5). Beroende på bränslets egenålder är det sannolikt att härdens är ungefär samtida med runristningen, som dateras till 800–900-tal e.Kr. (bilaga 6).

Provuppgifter	Kalibrerat datum	BP	Sannolikhet
Prov 1 från A768, Beta-465149, kol från ek	687–726 cal AD	1263–1224 cal BP	39,2%
	738–768 cal AD	1212–1182 cal BP	29%

Figur 14. Tabell över resultat från ^{14}C -analys.

OxCal v4.3.2 Bronk Ramsey (2017); r:5; IntCal13 atmospheric curve (Reimer et al. 2013)

Figur 15. Härdens A768. Foto från sydöst av Caroline Strandberg.

Kulturmiljöanalys

I den kortfattade analys som följer har vi utgått från de bedömningsgrunder som redogörs för i Riksantikvarieämbetets rapport *Plattform Kulturbeskrivning och värdering* (Génétay & Lindberg 2015). ”Kulturbeskrivning består i de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.” Ju bättre en företeelse kan bidra till att ge och kommunicera kulturbeskrivning, ju högre är det kulturbeskrivningsvärdet (Génétay & Lindberg 2015:37).

En kulturbeskrivnings- och värderingsprocess kan delas upp i fyra moment; beskrivande, analyserande, planerande och beslutande (Génétay & Lindberg 2015:31). I kulturmiljöanalysen nedan kommer fokus att ligga på momenten beskrivning och analys. För en detaljerad beskrivning av runristningen hänvisas till runrapporten av Källström (bilaga 6). Viss beskrivning återfinns även under rubriken ”Ingelstad gård”.

Arkiv- och litteraturstudier har genomförts och redogörs för ovan under rubrikerna ”Historisk bakgrund”, ”Syfte, metod och genomförande” samt ”Ingelstad gård”. Besök på platsen gjordes den 11 april 2017. Området dokumenterades genom digitalfoto och video.

Beskrivning och analys

Värderingen utgår enligt *Plattform Kulturbistorisk värdering och urval* från följande bedömningsgrunder – möjligheter till kunskap och förståelse, kulturhistorisk helhet samt kulturhistorisk relevans.

Ristningen (avser både runristning RAÄ 62:1 och bildristning RAÄ 62:2)

Ristningen är ovanlig ur flera aspekter och vidgar därigenom vår kunskap om hur ristningar kunde se ut, hur olika typer av skriftsystem kunde förekomma på samma ristning och hur de kunde vara belägna i landskapet under 800–900-tal. Unika drag som framgår i runrapporten av Källström (bilaga 6) är att ristningen kombinerar runor med bildristningar av en typ som man annars associerar med bronsålderns hållristningar som till exempel skålgropar och att den ger ett konkret exempel på ett samband mellan text och bild, något som nästan aldrig förekommer i vikingatida runinskrifter. Även ristningens placering intill ett stup på en berghäll är ovanlig, och det faktum att den är ristad på en håll innebär att den ligger på ursprunglig plats vilket de flesta runristningar inte gör. Ristningen är ristad med kortkvistiga runor, men en runa från den urnordiska runraden har dröjt sig kvar i mansnamnet Dag och visar på hur man kombinerat två olika skriftsystem. Ristningen får sägas vara relativt välbevarad trots att några runor i den nedre raden har skadats. Sammantaget kan ristningens komplexitet sägas ge oss en bredare kunskap och förståelse av hur människor uttryckte sig genom ristningar på vikingatiden.

Ristningen representerar en avgränsad tidsperiod (800–900-tal). De skador som finns gjordes innan 1820-talet och den har inga senare inslag, vilket sammantaget stärker dess kulturhistoriska helhet. Genom att den ligger på ursprunglig plats så har den också kvar sambandet till omgivande samtida fornlämningar och till det fysiska landskapet. I ett vidare perspektiv däremot, har det omgivande landskapet kraftigt förändrats genom bland annat omgivande industrier.

Bruket att rista runor är kännetecknande för den vikingatida perioden, men den aktuella ristningens särprägel väcker frågan om den kan ha haft en särskild betydelse i den tid och det sammanhang den uppfördes i. Genom sin unika utformning bedöms den ha mycket stor kulturhistorisk relevans.

Bebyggelselämningar med park- och trädgårdslämningar

Ingelstad har en historia som sträcker sig mer än tusen år tillbaka i tiden. Som redogjorts för ovan visar kart- och arkivstudier att det finns medeltida belägg för gården och att bebyggelse funnits kontinuerligt åtminstone sedan dess och fram till 1982 då herrgården revs. Av äldre gårdsstrukturer och markanvändning finns inga synliga spår idag och det värde som finns på platsen kan huvudsakligen relateras till 1800-talet.

Herrgården ritades av Carl Theodor Malm (1815–1890), Norrköpings förste stadsarkitekt och byggmästare 1842–1885 (Sandberg 1980). En odaterad ritning av det planerade nya Corps de Logiet på Ingelstad visar en ståndsmässig bostad i två våningar med en altan och balkong som vetter österut mot vattnet (Norrköpings stadsarkiv, ritsamling A, A250 Ingelstad gård, volym 1).

De synliga lämningar som idag finns kvar på platsen är fragment av husgrunder från 1700-1800-tal men framför allt rester av parken och trädgården som tillhörde herrgården. Fokus kommer därför att ligga på dessa i det följande.

Figur 16. Stenskodd terrasskant med två trappor upp till platsen där mangårdsbyggnaden låg. Rundeln framträder som en grön cirkel på marken medan gruset som är övervuxet med mossa är mer gulgrönt. Foto från sydväst av Birgitta Larsson.

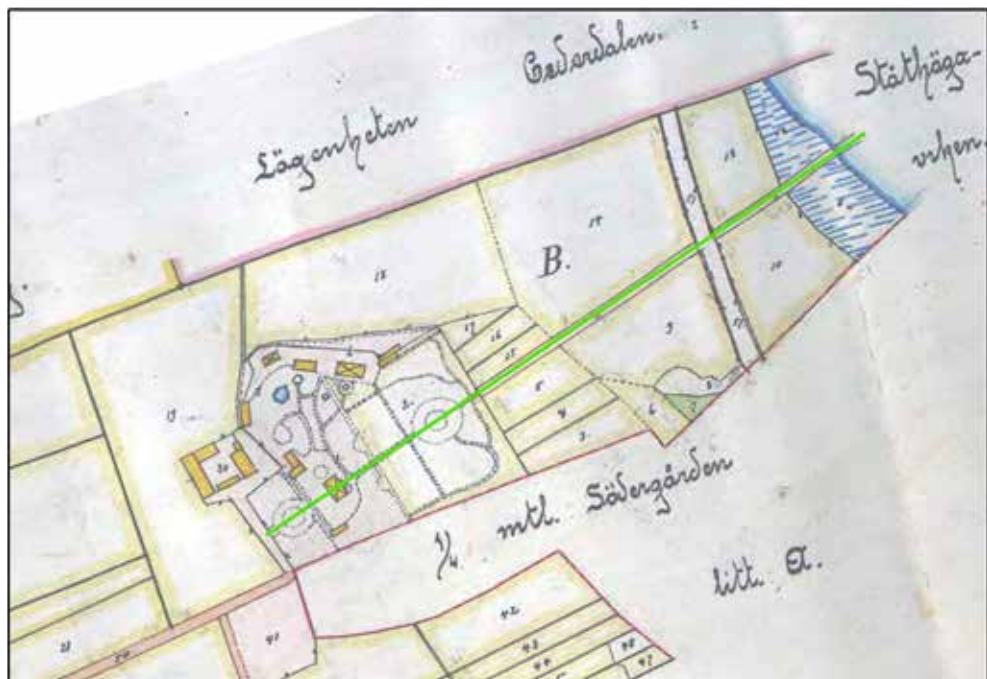
Figur 17. Trappa upp till platsen där mangårdsbyggnaden legat. Foto Birgitta Larsson.

Parkelement som kan iakttas är stenskodda terrasseringar, trappor, stigar och vägar, rundlar, fruktträd, alléträd, syrenbuskage samt andra långlivade park och trädgårdsväxter (figur 16–18). Den naturvärdesinventering som gjordes av området 2016-01-20 listar ett flertal kulturväxter som fortfarande finns kvar (Bohlin 2016:20). På området mellan bergknallen och Cederdalen som tidigare var åkermark, finns ett stort bestånd av jättelokor. Växten introducerades till Sverige på 1800-talet och var populär som prydnadsväxt (Den virtuella floran, <http://linnaeus.nrm.se/flora>, hämtad 2017-06-18). Om lokorna som finns eventuellt härstammar från den före detta handelsträdgården vid Cederdalen eller från trädgården är oklart.

Figur 18. Jättesälgar som del av en äldre allé längs en väg. Foto från väster av Birgitta Larsson.

En större svensk herrgårdsanläggning i början av 1800-talet bestod vanligen av tre huvuddelar – en geometrisk barockinspirerad ”fransk” trädgård, en informell landskapsliknande ”engelsk” park och en stor nyttoodling (Andréasson 2007:10). Kartan från 1905 visar hur park och trädgård var anlagda på Ingelstad gård (figur 19). Man kan fortfarande på platsen iakttä den raka axeln som går från den västra rundeln rakt genom mangårdsbyggnaden och österut till den östra rundeln och vägen ner mot Ståthögaviken.

Figur 19. Utdrag ur laga skifteskartan från 1905 (05-nkg-350). Den gröna markeringen visar den raka axeln genom mangårdsbyggnaden och delar av trädgården.

Husförhörslängderna berättar att en trädgårdsdräng, som några år senare kom att tituleras trädgårdsmästare, anställdes för första gången på gården 1856. Det visar på att trädgården var så pass omfattande, arbetskrävande och viktig att en person ägnade sig åt den på heltid. Trädgårdsmästarens status framgår av att han även i följande husförhörslängder listas först av alla drängar och arbetare på gården (husförhörslängder 1856–1871).

Den större delen av parken och trädgården ligger på östra och norra sidan om mangårdsbyggnaden. Trots att området är övervuxet och förfallet går det fortfarande att urskilja olika avsatser och terrasserings ner mot vägen som leder österut mot vattnet. En del fruktträd som apel och päron har överlevt tills idag. Kartan visar symmetrin med raka linjer. Möjligen kan man tänka sig att köksodlingar legat här. Norr och nordöst om huvudbyggnaden upp mot bergknallen med ristningen finns inga raka linjer utan här finns istället flera slingrande stigar för promenader, kanske med inspiration från den engelska parken – ett stilideal där man anlade ett naturligt landskap och som levde kvar på herrgårdar till in på 1900-talet. De stora jättesälgar som finns i områdets nordöstra del är troligen ett parti av en allé och därmed del av den planerade miljön. Det biologiska kulturarvet i park- och trädgårdslämningarna är värdefullt då det berättar om anläggningens utformning och tidens smak och stilideal. Möjligheterna till kunskap och förståelse anses därmed som goda.

De visuella spåren från herrgårdstiden dominerar vilket ger en avgränsad tidskontext. Eftersom parken och trädgården är förfallen och övervuxen är det svårt att avgöra i vilken grad de påverkats av senare tiders tillägg och inslag. Den ursprungliga parken/trädgården är idag avskuren i öster. Dagens fastighetsgräns går väster om den östra rundeln och moderna byggnader av industrikaraktär är byggda på den östra delen av fastigheten. Det är fortfarande möjligt att urskilja rundeln men den väg som en gång fortsatte som en mittaxel ner till vattnet är borta. Av själva mangårdsbyggnaden finns inga visuella spår. Sammantaget måste den kulturhistoriska helheten därför anses som begränsad.

Park- och trädgårdslämningarna är representativa och kännetecknande för en herrgårdsmiljö från mitten av 1800-talet. Herrgården var ritad av Carl Theodor Malm som var Norrköpings förste stadsarkitekt och byggmästare. Han har byggt många av Norrköpings mer kända byggnader (Sandberg 1980). Det borgar för en viss status och sätter in herrgården i en tydlig lokal kontext. Den kulturhistoriska relevansen anses därför som hög.

Värdering (bedömning)

Ristningarna

Baserat på utfallet av ovanstående analys, blir den samlade bedömningen för ristningen att den har ett mycket högt kulturhistoriskt värde. Ristningens komplexitet, sällsynthet, och välbevarade bidrar till slutsatsen. Beaktande har här även tagits till slutsatsen i runrapporten av docent Magnus Källström, runolog (bilaga 6).

Bebyggelselämningar med park- och trädgårdslämningar

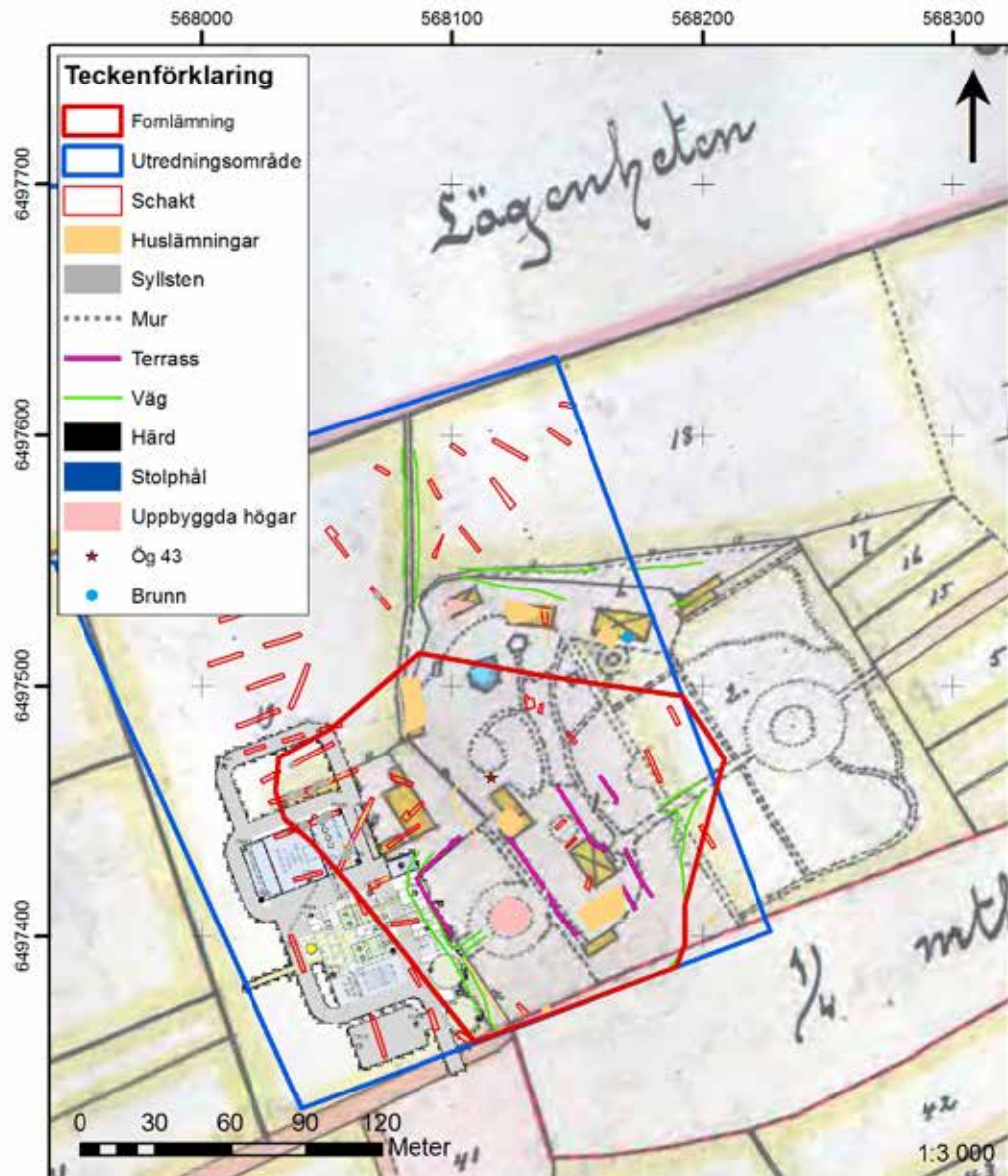
Bebyggelselämningarna och det biologiska kulturarvet i park- och trädgårdslämningarna ger oss kunskap om anläggningens utformning och förståelse för tidens smak och stilideal. Däremot är inte den kulturhistoriska helheten tydlig då bebyggelselämningarna är få och fragmenterade och parken nedgången med något oklar utbredning. Bebyggelselämningarna med park- och trädgårdslämningar är dock representativa för tiden och har en tydlig lokal kontext. Baserat på detta blir den samlade bedömningen att lämningarna har ett något begränsat kulturhistoriskt värde.

Områdets påverkan av planerat fjärrvärmeverk

I förfrågningsunderlaget från länsstyrelsen efterfrågades en bedömning av hur den planerade byggnationen kommer att påverka lämningarna visuellt, pedagogiskt, vetenskapligt och ur ett tillgänglighetsperspektiv.

Den ritning (förslag på borrplan 2017-05-05) som vi tagit del av (mejl från Nina Andersson 2017-05-17) visar att området för det planerade fjärrvärmeverket inbegriper de östra delarna av herrgårdens park och trädgård, så om byggnationen realiseras kommer dessa att behöva tas bort (figur 20).

Figur 20. Karta från 1905 med planerad utsträckning av planerat fjärrvärmeverk. Skala 1:3 000.

Visuellt

Visuellt påverkas både ristningar och bebyggelselämningar med park- och trädgårdslämningar kraftigt i östlig riktning. Gränsen till fjärrvärmeverket kommer att gå strax intill rundeln, uppskattningsvis där informationsskylten står idag. Siktlinjer försvinner och upplevelsevärdet påverkas negativt. Det omgivande kulturlandskapet är redan kraftigt förändrat och bebyggt bortom det planerade fjärrvärmeverket. Den planerade byggnationen med flera större huskroppar med en höjd på cirka 20–25 meter kommer ytterligare att försvåra förståelsen av herrgården som en agrar enhet. Även ristningen förlorar delar av det kulturhistoriska sammanhanget och därmed något av sitt kulturhistoriska värde. Det blir då av ännu större vikt att behålla den gröna korridor som finns till Ingelstad ekbackar. Idag är den visuella kontakten till Ingelstad ekbackar bruten av vegetation men en gallring skulle möjliggöra att den öppnades upp.

I planbeskrivningen bedöms inte skuggningseffekterna från föreslagen bebyggelse medföra någon negativ påverkan på kullen (planbeskrivning 2017-05-17:23).

Pedagogiskt

Den pedagogiska aspekten hör nära samman med det visuella. Det blir svårare att föreställa sig hur platsen, omgiven av ett öppet kulturlandskap, en gång såg ut. Det blir då också svårare att kommunicera detta. I viss mån kan detta kompenseras av digitalt rekonstruerade miljöer och landskap vilket även skulle kunna användas för ökad tillgänglighet, se nedan.

I miljökonsekvensbeskrivningen redogörs för vilka bullernivåer som kan förväntas. Inget av de tre alternativ för placering av anläggningen som presenteras medför buller som är högre än det befintliga som kommer från trafikljud (MKB 2017-05-17:30–33). Störande ljud kan annars påverka en plats negativt ur ett pedagogiskt perspektiv.

Tillgänglighetsperspektiv

Tillgängligheten beskrivs mer detaljerat nedan men bedöms inte att påverkas negativt. Den markerade stig som nu går längs infarten till herrgården och som kommer att försvinna, kan enkelt läggas om och börja vid den blå skylten istället, se nedan.

Vetenskapligt

Runristningen bedöms inte påverkas vetenskapligt av den planerade byggnationen eftersom den inte kommer att tas bort. Park- och trädgårdslämningarna förlorar något i kulturhistoriskt värde genom att infartsvägen försvinner och den kulturhistoriska helheten som tidigare varit begränsad blir än otydligare då delar av miljön försvinner.

Tillgänglighet

Tillgänglighet är ett vitt begrepp och kan avse fysisk, kognitiv, språklig med flera aspekter. I det nedanstående ligger fokus på fysisk tillgänglighet.

Tillgänglighet på platsen idag

Östgotatrafiken trafikerar området norrifrån på Blygatan (linje 117, hållplatser Kromgatan och Karlsro) och på Malmgatan (linje 117, hållplats Ingelsta) och söderifrån på Kiselgatan (linje 115, hållplats Kiselgatan) (www.ostgotatrafiken.se, hämtad 2017-06-13). Det finns ingen ordnad bilparkering närmare än vid Ingelsta ekbackars huvudentré. Det finns ingen toalett eller andra faciliteter som soptunna, bänkar eller bord.

Gångstig

Idag finns en väl markerad gångstig som går norrut från Kiselgatan in längs den gamla infarten till Ingelstads gård. Den viker av österut och fortsätter förbi en informationsskylt om Ingelstad gård vid det som en gång var en grusomgärdad rundel och uppför en trappa som leder till terrasseringen där huvudbyggnaden legat (figur 21). Vidare norrut mot bergshöjden med runristningen. Markeringarna leder inte direkt förbi runristningen utan gör en sväng, något österut, nedför bergshöjden. Från den markerade stigen finns en annan, omarkerad, stig som viker av något västerut upp till runristningen (figur 21). Den markerade stigen fortsätter nedanför bergsknallen i nordlig riktning, över ett mindre vattendrag och längs infartsvägen till Cederdalen, upp mot Blygatan och Ingelstad ekbackar. Stigen är markerad med orange på träd eller stolpar, markeringarna är i gott skick.

Området är även skyltat med en blå skylt från Kiselgatan (figur 22). Den skyltningen sammanfaller dock inte med den orange markeringen utan leder direkt upp till terrasseringen där den möter stigen som är orangemarkerad (figur 22).

Underlaget på gångstigen är mycket ojämnt och har ingen beläggning. Det förekommer mycket branta partier runt bergshöjden samt en trappa med sju trappsteg upp till terrasseringen. Trappan har inget räcke. För personer med begränsad mobilitet eller som använder rullstol är tillgängligheten inom området mycket begränsad. Speciellt gäller detta bergknallen med runristningen, men även övriga ytor som delvis är kraftigt övervuxna.

Figur 21. Markerad stig uppför trappan till ytan där huvudbyggnaden legat (t.v.). Orangemarkerad stig med avstickare upp till runristningen (t.h.). Foton från sydväst respektive sydöst av Birgitta Larsson.

Figur 22. Skylt vid Kiselgatan (t.v.). Stigen från den blå skylten upp mot den stenskodda terrasskanten (t.h.). Foton från söder av Birgitta Larsson.

Informations skyltar om Ingelstad gård och runristning

Skylden om Ingelstad sitter på en trätavla med ett litet tak och är i relativt gott skick (figur 23). Den sitter relativt högt upp, uppskattningsvis är det cirka 1,20 meter upp till undre kanten. Halva skylten består av text, inklusive en kort sammanfattning på engelska, och den andra halvan av ett svartvitt fotografi av huvudbyggnaden, en karta från 1759 samt bildtext. All text har liten teckenstorlek. Skylten sattes upp 2010 av Länsstyrelsen Östergötland.

Skylden om runristningen sitter uppe på bergknallen och är i mycket dåligt skick (figur 23). En stor del av texten är inte längre läsbar. Skylten har metallram och sitter på en metallstolpe. En kort sammanfattning på engelska finns. Längst ner finns en tidsaxel över de förhistoriska tidsåldrarna men för övrigt finns inga bilder eller illustrationer. All text har liten teckenstorlek. Skylten sattes upp 1994 av Norrköpings stadsmuseum.

Figur 23. Informations skyltar om Ingelstad gård och runristning. Foto Birgitta Larsson.

Tillgänglighet på webben

Varken Norrköpings kommun, Norrköpings stadsmuseum eller Länsstyrelsen Östergötland har idag någon information om Ingelstad gård eller runristningen på sina webbplatser (hämtade 2017-06-13). I den folder om Ingelstad ekbackar ekbackar som kan laddas ner som PDF från Norrköpings kommuns webbsida finns dock ett kort omnämnande: ”I omgivningen finns gott om spår från tiden före dagens köpcentrum. Stengrunden från Ingelstad gård ligger på en kulle söder om ekbackarna. Här finns runor ristade i en berghäll.”

Tillgängligheten i framtiden

Stiftelsen Kulturmiljövård (KM) arbetar för närvarande med FuTArk, ett projekt som fokuserar på tillgänglighetsfrågor och arkeologi (www.kmmd.se/Forskning/Pagaendeforskningsprojekt). Under en workshop i maj diskuterades tillsammans med företrädare för Funktionsrätt Östergötland (före detta Handikappföreningarna Östergötland), HSO Norrköping (Handikappföreningarnas samarbetsorganisation) och kulturföreningen Utopia problem med tillgänglighet på arkeologiska undersökningsplatser. Många av problemen, såväl som lösningarna, är likartade även för området kring Ingelstad gård och runristningen. Hur kan man göra otillgängliga platser utomhus mer tillgängliga? Nedan följer ett antal förslag på hur man kan tänka sig att förbättra tillgängligheten. Flera av dem är baserade på aspekter som diskuterades under workshopen. Det har dock inte varit möjligt att inom ramen för denna utredning ta fram mer detaljerade förslag. För en framtida detaljerad planering runt ökad tillgänglighet rekommenderas att representanter från funktionsrättsrörelsen, tillgänglighetskonsulter, myndigheten för delaktighet med flera konsulteras.

Fysiska lösningar

I miljökonsekvensplanen 2017-05-17 diskuteras möjligheten av ett sammanhängande grönområde som sträcker sig från området med bebyggelselämningar och ristning upp till Ingelstad ekbackar. Önskvärt vore då att knyta ihop ristningen och bebyggelselämningarna med Ingelstad ekbackar och gravfält på ett tydligare sätt genom vägs skyltar, informationstavlor, foldrar och en tillgänglig stig.

Informationstavlor bör finnas både vid Blygatan och Kiselgatan. Tavlorna bör utformas med tanke både på fysisk och kognitiv tillgänglighet. De skyltar som finns idag bör ersättas. I dagsläget finns ingen möjlighet till parkering i närheten, det vore önskvärt om plats för åtminstone en handikapparkering undersöktes. Några bänkar eller soffor på området vore också önskvärt. Åtminstone en stig bör tillgängliggöras så att alla har möjlighet att komma in på området.

Information om platsen och fornlämningarna bör finnas tillgängligt på webben vilket det inte gör idag. Förutom historisk information om fornlämningarna bör det även finnas praktisk information inför ett besök där platsen tydligt beskrivs utifrån ett tillgänglighetsperspektiv så att besökaren vet vad som väntar (*Tillgängliga natur- och kulturområden* 2013:28).

Digitala lösningar

Området kan vara svårt att göra helt tillgängligt fysiskt, speciellt när det gäller runristningen. Detta kan kompenseras genom att satsa på digital tillgänglighet, till exempel genom bilder, filmer och texter om runristningen. För att ge en bättre förståelse för hur landskapet har förändrats genom tiderna kan man tänka sig digitala rekonstruktioner från olika tidsepoker, även för bebyggelseutvecklingen. Detta blir särskilt viktigt om det planerade fjärrvärmeverket realiseras eftersom utsikten över landskapet då begränsas ytterligare. Lösningar på hur digitala rekonstruktioner kan presenteras på webben, genom appar med flera möjligheter bör undersökas vidare.

Utvärdering

Utredningen har i enlighet med undersökningsplanen fastställt att fornlämning berörs av den aktuella exploateringen. De tidigare kända run- och bildristningarna Östra Eneby 62:1 respektive 62:2 finns kvar i gott skick, och nu finns även belägg för sannolikt samtida lämningar i nära anslutning. Östra Eneby 63:1 har utifrån utredningens resultat gått från *övrig kulturhistorisk lämning* till *fornlämning* och täcker därmed in en större yta istället för de tre tidigare punkterna.

En kulturmiljöanalys har legat till grund för en bedömning hur lämningarna påverkas visuellt, pedagogiskt, vetenskapligt och ur ett tillgänglighetsperspektiv av den planerade byggnationen. Det konstateras även att den nuvarande tillgängligheten är begränsad samt hur det skulle kunna förbättras.

Åtgärdsförslag

Östra Eneby 63:1 kan utifrån undersökningsresultaten tillräknas fornlämningsstatus och en ny geografisk utbredning. KM föreslår att en arkeologisk förundersökning utförs i syfte att datera, avgränsa och bestämma fornlämningens komplexitet innan fortsatta markarbeten påbörjas. De förhistoriska lämningar som påträffats i anslutning till runristningen bör tas i särskilt beaktande vid exploatering av platsen.

Den kulturhistoriska analysen påpekar en rad betydelsefulla värden hos ristningarna och bebyggelse lämningarna. Bäst för fornlämningen vore att inte exploatera ytan, men skadebilden kan till viss del begränsas med hjälp av kompensationsåtgärder. KM föreslår följande åtgärder som kompensationsåtgärder vid exploatering av platsen, eller som en allmän kvalitetshöjning:

- Tillgängliggör information om platsen och fornlämningarna samt deras tillgänglighet på webben.
- Uppdatera och utveckla den information som finns på platsen med bättre vägs skyltar och informationstavlor.
- Skapa en visuell kontakt med Ingelstad ekbackar medelst gallring i vegetationen.
- Tillgängliggör en stig så att alla har möjlighet att röra sig i området. Denna stig kan med fördel kopplas ihop med stigen vid Ingelstads ekbackar.
- För tillgänglighetens skull bör även möjligheten att ta fram åtminstone en handikapp-parkering samt några bänkar i anslutning till området ses över.
- Satsa på digital tillgänglighet av området. Den skulle kunna bestå av digitala rekonstruktioner av olika tidsepoker men även bilder, filmer och texter om ristningarna.

Resultatet från denna rapport ligger till grund för länsstyrelsens vidare bedömning i ärendet. Ansökan om tillstånd enligt Kulturmiljölagen (1988:950) ställs till länsstyrelsen vilken beslutar i ärendet.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Lantmäteriets digitala kartarkiv – Historiska kartor

www.lantmateriet.se/sv/Kartor-och-geografisk-information/Historiska-kartor

Lantmäteriets digitala arkiv, Lantmäteristyrelsens arkiv

Östergötlands län, Norrköpings kommun, Geometrisk ägoavmätning 1650, D155-18:d1:394.

Östergötlands län, Norrköpings kommun, ägomätning 1707, D155-18:1.

Östergötlands län, Norrköpings kommun, storskifte 1759, D155-18:2.

Lantmäteriets digitala arkiv, Lantmäterimyndigheternas arkiv

Östergötlands län, Norrköpings kommun, laga skifte 1905, 05-NKG-350.

Östergötlands län, Norrköpings kommun, laga skifte 1839, 05-NKG-204.

Rikets allmänna kartverks arkiv

Östergötlands län, Norrköpings kommun, Ekonomiska kartan 1947, Norrköping J133-8G9e48

Norrköpings stadsarkiv

Ritsamling A, serie A250 Ingelsta gård, volym 1.

Riksarkivet (RAK)

sok.riksarkivet.se/specialsok

Brandförsäkringar

Brandförsäkring 1815, försäkringsnummer 10007.

Brandförsäkring 1850, försäkringsnummer 19772.

Kyrkoarkiv

Norrköpings Östra Eneby kyrkoarkiv, husförhörslängder, SE/VALA/00274/A I/17 (1856–1860), bildid C0014941_00100.

Norrköpings Östra Eneby kyrkoarkiv, husförhörslängder, SE/VALA/00274/A I/18 (1861–1865), bildid C0014942_00116.

Norrköpings Östra Eneby kyrkoarkiv, husförhörslängder, SE/VALA/00274/A I/19 (1865–1871), bildid C0014943_00130.

Medeltidsbrev från Svenskt Diplomatariums huvudkartotek (SDHK)

Ägoskifte 1394, SDHK 14276.

Försäljningsdokument 1509, SDHK 36572.

Försäljningsdokument 1518, SDHK 38197.

Otryckta källor

Mejl

Nina Andersson, Rejlers, 2017-05-17.

Webbsidor

www.fmis.raa.se, Fornminnesregistret (FMIS).

www.lansstyrelsen.se/ostergotland, Länsstyrelsen Östergötland (hämtad 2017-06-13).

linnaeus.nrm.se/flora/di/apia/herac/heraman.html, Den virtuella floran, jätteloka (hämtad 2017-06-17).

www.norrkopings.se, Norrköpings kommun (hämtad 2017-06-13).

www.norrkopingsstadsmuseum.se, Norrköpings stadsmuseum (hämtad 2017-06-13).

www.sprakochfolkminnen.se/sprak/namn/ortnamn/ortnamnsregistret/sok-i-registret.html, SOFI:s ortnamnsregister.

sok.riksarkivet.se/Sbl/Presentation.aspx?id=13204 Birger Nilsson (Grip), Svenskt biografiskt lexikon (hämtad 2017-06-14).

www.ostgotatrafiken.se, Östgotatrafiken (hämtad 2017-06-13).

Tryckta källor

- Almquist, Johan Axel 1946. *Frälsegodsen i Sverige under storbetstiden, med särskild hänsyn till proveniens och säteribildning. D.3. Östergötland. B.1. Inledning och tabeller*. Stockholm.
- Andréasson, Anna 2007. *Trädgårdshistoria för inventerare*. Centrum för biologisk mångfald. Alnarp.
- Bohlin, Lars 2016. *Naturvärdesinventering, kv. Ledaren, Norrköpings kommun*. ÅF.
- Brate, Erik 1911. *Östergötlands runinskrifter*. Sveriges runinskrifter, band 2. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Génétay, Cissela & Lindberg, Ulf 2014. *Plattform Kulturbeskrivning och värdering och urval*. Grundläggande förhållningssätt för att arbeta med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2015-01-19.
<http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/8235>
- Miljökonsekvensbeskrivning tillhörande detaljplan för del av fastigheten Norrköpings-Ingelstad 1:1 (del av kvarteret Ledaren) inom Ingelsta i Norrköping*. Samrådshandling 2017-05-17. Dnr SPN 2015/0060 214. Norrköpings kommun.
<http://www.norrkoping.se/download/18.4364b93d15c0b7026bc1cb4/1495548478741/ledaren-mkb-samrad.pdf>
- Planbeskrivning tillhörande detaljplan för del av fastigheten Norrköpings-Ingelstad 1:1 (del av kvarteret Ledaren) inom Ingelsta i Norrköping*. Samrådshandling 2017-05-17. Dnr SPN 2015/0060 214. Norrköpings kommun.
<https://www.norrkoping.se/download/18.4364b93d15c0b7026bc1cb5/1495548478954/ledaren-planbeskrivning-samrad.pdf>
- Ridderstad, Anton 1917. *Östergötland. D.2. Östergötlands beskrivning med städer samt landsbygdens socknar och alla egendommar. B.1*. Stockholm.
- Sandberg, Kerstin 1980. *Carl Theodor Malm 1815–1890. En stadsarkitekt och storbyggmästare i landsorten*. Akademisk avhandling vid Stockholms universitet. Stockholm.
- Tandre, Anna 2014. *Parkanläggningar som biologiskt kulturarv*. Vårda väl. Biologiskt kulturarv. Riksantikvarieämbetet. Visby.
<http://kulturarvsdata.se/raa/samla/html/7142>
- Tillgängliga natur- och kulturområden. En handbok för planering och genomförande av tillgänglighetsåtgärder i skyddade utombsmiljöer*. 2013. Rapport 6562 av Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet och Handisam. Naturvårdsverket.
<https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6562-1.pdf?pid=8057>
- Åkerhagen, Arne 2006. *Datera en krittpipa: kortfattad beskrivning*. Tobaks- och tändsticks-museum. Stockholm.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:</i>	KM17004
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-12299-16, 2017-02-03
<i>Typ av undersökning:</i>	Arkeologisk utredning etapp 1 och 2
<i>Undersökningsperiod:</i>	April 2017
<i>Personal:</i>	Caroline Strandberg (projektledare) Mattias Johansson Birgitta Larsson
<i>Landskap:</i>	Östergötland
<i>Län:</i>	Östergötland
<i>Kommun:</i>	Norrköping
<i>Socken:</i>	Östra Eneby
<i>Fastighet:</i>	Norrköpings-Ingelstad 1:1
<i>Fornlämning:</i>	Östra Eneby 62:1–2 och 63:1
<i>Fastighetskartan:</i>	64F9GN Norrköping
<i>Koordinater:</i>	X6497332/Y568040 (utredningsområdets sydvästra hörn)
<i>Koordinatsystem:</i>	Sweref 99 TM
<i>Höjdsystem:</i>	RH 2000
<i>Inmätningssmetod:</i>	RTK-GPS
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Inga dokumentationshandlingar utöver föreliggande rapport arkiveras.
<i>Fynd:</i>	Inga tillvaratagna fynd.

Bilaga 1. Schakttabell

Schakt	Area (m ²)	Totaldjup (m)	Beskrivning
1	93,346	0,3–0,7	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, under det brungrå lera.
2	84,912	0,4–0,6	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock med inslag av tegelskärvor och grus, under det brungrå lera, leran innehöll mer orenheter i västra halvan av schaktet.
3	23,878	0,3–0,4	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, under det brungrå lera.
4	22,275	0,3–0,4	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, under det brungrå lera med visst inslag av finsand.
5	24,151	0,35–0,5	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, under det brungrå lera med visst inslag av finsand.
6	25,81	0,4–0,7	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, under det brungrå lera.
7	30,226	0,25–0,5	Brun matjord 0,25–0,4 meter tjock, under det brungrå lera med visst inslag av finsand.
8	29,935	0,4–0,5	Brun matjord 0,25–0,4 meter tjock, under det brungrå lera med visst inslag av finsand.
9	13,368	0,3–0,5	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
10	14,384	0,25–0,4	Brun matjord 0,25–0,4 meter tjock, under det brungrå lera med visst inslag av finsand.
11	14,503	0,4–0,6	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
12	14,223	0,3–0,5	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
13	30,691	0,25–0,6	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera. Ett sandigare parti, inmätt som A349 i sydväst. Fynd av järn och sprängsten i matjorden.
14	63,828	0,3–0,75	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det mörk brungrå lera. Under matjorden framkom även flera sylvstenar med järnspik i nära anslutning, ytterligare sten samt sandiga partier framkom också. Även en större tegelsamling innehållandes fönsterglas och trä som tolkas som resterna efter en husvägg.
15	48,839	0,3–0,65	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera. I leran framkom sylvstenar samt diverse fynd av järn, ett sandigt område framkom också i nordöst.
16	17,461	0,3–0,5	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
17	48,416	0,25–0,75	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera. Innehåller ett sandigt dränerat parti omgivet av stenar samt en stenlagd golvyta som är upplagd på ett lager sand och täckt av ett tunnare cirka 0,05 meter tjockt lager lera.
18	15,65	0,6–0,8	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, därefter en tunn lerlins följt av ett cirka 0,1 meter tjockt organiskt lager, innehåller trärester, skulle kunna vara från gödselstack eller avfallshög. Under det en brungrå lera med vissa järnutfällningar.
19	19,68	0,4–0,9	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, därefter ett 0,2–0,3 meter tjockt lager påförd lera som överlagrar ett 0,1–0,2 meter tjockt organiskt lager, innehåller trärester, skulle kunna vara från gödselstack eller avfallshög. Under det en brungrå lera med vissa järnutfällningar i vilken en sotig hård framkom.
20	23,329	0,6–0,8	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, därefter ett 0,25–0,3 meter tjockt lager påförd lera som överlagrar ett 0,15–0,2 meter tjockt organiskt lager, innehåller trärester, skulle kunna vara från gödselstack eller avfallshög. Under det en brungrå lera med vissa järnutfällningar i vilken en möjlig hård och fyra stolphål framkom.
21	16,756	0,6–0,8	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, därefter ett 0,25–0,3 meter tjockt lager påförd lera som överlagrar ett 0,15–0,2 meter tjockt organiskt lager, innehåller trärester, skulle kunna vara från gödselstack eller avfallshög. Under det en brungrå lera med vissa järnutfällningar. I leran framkom delar av ett stenlagt golv i väster och en dräneringsgrund i öster.
22	9,428	0,25–0,3	Brun matjord 0,2–0,25 meter tjock, under det brungrå lera.
23	14,688	0,3–0,35	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, under det brungrå lera.

24	21,337	0,3–0,45	Brun matjord 0,2–0,25 meter tjock, under det brungrå lera.
25	27,871	0,3–0,4	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
26	8,886	0,3–0,45	Brun matjord 0,3–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
27	11,951	0,3–0,4	Brun matjord 0,25–0,3 meter tjock, under det brungrå lera.
28	16,793	0,25–0,45	Brun matjord 0,2–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
29	7,117	0,25–0,35	Brun matjord 0,2–0,25 meter tjock, under det brungrå lera.
30	8,423	0,25–0,4	Brun matjord 0,2–0,3 meter tjock, under det brungrå lera.
31	24,505	0,3–0,5	Brun matjord 0,2–0,3 meter tjock, under det brungrå lera med viss brandgul flammighet.
32	15,484	0,3–0,4	Brun matjord 0,2–0,35 meter tjock, under det grå lera.
33	22,269	0,4–0,6	Brun matjord 0,3–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
34	17,069	0,4–0,5	Brun matjord 0,3–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
35	14,752	0,5–0,95	Brun matjord 0,3–0,7 meter tjock, under det brungrå lera. Strax öster om schaktets mitt framkom en nedgrävning innehållandes ben från nöt. Längst i öster kom en packad tegelhorisont med inblandat grus i anslutning till vägbankens kant.
36	11,569	0,4–0,5	Brun matjord 0,2–0,25 meter tjock, under det brungrå lera.
37	14,347	0,4–0,6	Brun matjord 0,2–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
38	16,024	0,5–0,7	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
39	27,207	0,4–0,7	Brun matjord 0,3–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
40	26,564	0,25–0,35	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det ljus brungrå lera som mörknar mot öster.
41	16,934	0,4–0,5	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera.
42	17,405	0,4–0,6	Brun matjord 0,25–0,35 meter tjock, under det brungrå lera. Innehöll ett dike/nedgrävning med mycket skräp i form av glas och färgburkar, bland annat.
43	18,487	0,4–0,6	Brun matjord 0,3–0,35 meter tjock, under det brun lera.
44	17,841	0,3–0,5	Brun matjord 0,3–0,35 meter tjock, under det brun lera.
45	20,687	0,4–0,6	Brun matjord 0,3–0,4 meter tjock, under det brun lera.
46	15,985	0,4–0,55	Brun matjord 0,3–0,35 meter tjock, under det brun lera.
47	20,331	0,3–0,5	Brun matjord 0,3–0,35 meter tjock, under det brun lera. Innehöll ett dike/nedgrävning med mycket skräp i form av glas och färgburkar, bland annat.
48	21,281	0,3–0,4	Brun matjord 0,3–0,35 meter tjock, under det brun lera.
49	15,846	0,6–0,75	0,3–0,4 meter påförd lerig jord följt av 0,25–0,3 meter tjock matjord, därunder grå lera.
50	12,826	0,7–1,0	0,3–0,4 meter påförd lerig jord följt av 0,25–0,4 meter tjock matjord, därunder grå lera.
51	15,914	0,4–0,65	0,1–0,2 meter påförd lerig jord följt av 0,2–0,3 meter tjock matjord, därunder grå lera.
52	14,557	0,4–0,6	Brun matjord 0,3–0,5 meter tjock, under det brungrå lera.
53	19,824	0,3–0,5	Brun matjord 0,3–0,5 meter tjock, under det brungrå lera.
54	12,144	0,3–0,6	Brun matjord 0,3–0,5 meter tjock, under det brungrå lera. Oglaserat rödgods framkom i botten av matjorden.
55	14,288	0,3–0,45	Brun skogsmylla 0,3–0,45 meter tjock, rikligt med rötter. Glaserat rödgods framkom i schaktets norra del ovanpå en stenpackning.
56	4,872	0,3–0,4	Brun skogsmylla 0,3–0,4 meter tjock, rikligt med rötter.

57	6,943	0,35–0,4	Brun skogsmylla 0,3–0,4 meter tjock, rikligt med rötter.
58	13,892	0,4–0,9	Brun något sandig skogsmylla 0,3–0,7 meter tjock, i schaktets norra ände korsades av tegel och murbruk upplagt på lera.
59	7,507	0,3–0,4	Brun skogsmylla 0,3–0,4 meter tjock, under det grå lera, schaktet innehöll enstensyll bestående av flera stenar samt flera bitar av flintgods och glaserat rödgods.
60	5,187	0,4–1,2	Påförda massor 0,4 meter tjocka i sydväst men upp till 1,1 meter i nordöst. Under det påförda lagret kommer ljus finsand, två stolphål framkom i schaktets grundare del.
61	5,679	0,4–0,5	Påförda massor 0,4–0,5 meter tjocka i sydväst där naturlig ljus finsand framkom. Nordöstra delen grävdes inte till fullt djup.
62	10,542	0,5–0,85	Schaktet bestod av rasingmassor, främst modernt material, bland annat modernt tegel, armerad betong, trälister och en säkring.

Bilaga 2. Anläggningstabell

Schakt	Anläggning	Typ	Storlek (m)	Beskrivning	Central X-koordinat	Central Y-koordinat
13	349	Dräneringsgrund	3	Sandig yta med tvärt avslut.		
14	484	Dräneringsgrund	2,3	Skarpkantad yta fylld av sand med inslag av grus och småsten.		
14	512	Dräneringsgrund	3	Yta fylld av stenar 0,02–0,5 meter stora.		
14	540	Dräneringsgrund	1,9	Skarpkantad yta fylld av sand med inslag av grus och småsten.		
14	583	Vägg	10	Längsmedgående trä i ett nedrasat lager av taktegel, järn och fönsterglas.		
15	393	Dräneringsgrund	1,7	Skarpt avgränsad rektangel av brungul sand med inslag av mindre stenar. Tydliga sektioner av trä i kanten och förekomst av fönsterglas och tegel. En liten del av ytterkanten bestod av gjuten betong.		
17	709	Dräneringsgrund	4,1	Skarpkantad yta fylld med sand och mindre stenar, cirka 0,25 meter tjockt.		
17	748	Golv	9,5	Stenlagd plan yta, stenarna är upplagda på sand och täckta av ett tunt lager lera. Riktigt med små fragment av tegel ovanpå. Sydvästra kanten är avslutad med en kantning av mindre stenar.		
19	768	Härd	1	Cirkulär gråsvart yta med skörbränd sten 0,03–0,2 meter stora och rikliga kolrester.		
20	784	Härd	0,4	Oregelbunden sotig yta innehållandes en skörbränd sten i ytan.		
20	792	Stolphål	0,5	Regelbunden rund form i plan, en stor del av den mörka fyllningen bestod i mindre stenar.		
20	803	Stolphål	0,4	Regelbunden rund form i plan, fyllningen var synlig som en mörkfärgning med enstaka mindre stenar.		
20	811	Stolphål	0,3	Regelbunden rund form i plan, en stor del av den mörka fyllningen bestod i mindre stenar.		
20	819	Stolphål	0,3	Regelbunden rund form i plan, en stor del av den mörka fyllningen bestod i mindre stenar.		
21	844	Golv	2	Plan steniläggning bestående av 0,2–0,4 meter stora stenar. Fortsätter utanför schaktet.		
21	848	Dräneringsgrund	3,8	Sand och grus blandat med större stenar, 0,2–0,3 meter stora, bildar en tydligt avgränsad yta.		
34	1000	Dräneringsgrund	0,45	Möjligt hörn till A844.		
35	1005	Väg	2	Tegel- och grushorisont synlig i schaktkanten, sannolikt uppbyggd för att stabilisera vägbanken.		
35	1010	Grop	0,55	Ingen färgning är synlig efter nedgrävningen men ben från nöt framkom 0,75 meter under nuvarande markyta.		
55	1200	Stenpackning	3	Stenpackning bestående av 0,3–0,4 meter stora stenar.		
58	1235	Vägg	2,2	Tegel upplagt på en förhöjning på den underliggande leran, tvärgående över schaktet		
59	1241	Syllsten	1,9	Syll bestående av tre stenblock 0,4–0,6 meter stora, tvärs genom schaktet.		
60	1247	Stolphål	0,65	Rund mörkfärgning.		
60	1256	Stolphål	0,3	Rund mörkfärgning.		

Schakt	Anläggning	Typ	Storlek (m)	Beskrivning	Central X-koordinat	Central Y-koordinat
Synlig ovan jord	200	Terrass	50	Huvudterrassen belägen framför den tidigare karaktärsbyggnaden vetter mot sydväst. Byggt i 2–4 skift till en total höjd på cirka 1 meter. Stenblocken är 0,4–1 meter stora.	6497419	568136,4
Synlig ovan jord	625	Ristning	0,42	Ög 43, run- och bildristningen.	6497461	568118,2
Synlig ovan jord	626	Mur	6,7	Sex stenblock upp till 1 meter i diameter ligger på rad längs den äldre tomtgränsen.	6497457	568130
Synlig ovan jord	628	Terrass	33,2	Terrasskant sluttar mot nordöst. Ett till två skift, bestående av stenar som är 0,3–0,6 meter stora upp till 1 meter hög. Möjlig fortsättning på A633.	6497446	568150,8
Synlig ovan jord	633	Terrass	11,5	Terrasskant sluttar mot nordöst. Tre till fyra skift, bestående av stenar som är 0,2–0,6 meter stora, 0,8–1,2 meter hög. Möjlig fortsättning på A628.	6497416	568170,6
Synlig ovan jord	635	Terrass	23	Terrasskant, något mjukare, ej murad i syd. Norra halvan består av två till tre skift och en upp till 0,8 meter hög kant. Vetter mot nordöst.	6497426	568174,2
Synlig ovan jord	639	Terrass	13	Terrasskant, något välvd, byggt i två skift och vetter mot nordöst, mindre än 0,5 meter hög.	6497459	568162,9
Synlig ovan jord	645	Husgrund	10,2	Förhöjning i landskapet med tegel i kanterna, skarpast avgränsning i nordväst, upp till 0,5 meters förhöjning.	6497446	568123,1
Synlig ovan jord	652	Terrass	24,6	Terrasskant som delvis inkluderar det naturliga berget men är stenlagd längs kanten, steniägningen är cirka 0,3 meter hög, men tillsammans med berget byggt den upp över 1,5 meter.	6497451	568103,7
Synlig ovan jord	659	Jordhög	5,8	Jordhög cirka 0,5 meter hög, be vuxen med krusbarsbuskar.	6497438	568108
Synlig ovan jord	666	Terrass	52,2	Terrasskant alternativt mur, sluttar mot norr och öst. Byggt i ett till tre skiften av 0,5–0,7 meter stora stenar till en höjd av cirka 0,7 meter. Flera av stenarna har borspår.	6497421	568093,8
Synlig ovan jord	671	Rondell	15,7	Rondellen.	6497408	568123,3
Synlig ovan jord	684	Syllsten	28,5	Stensyll bestående av stenblock i rad med jämn överkant, det är ett skift sten synligt och inte högre än 0,5 meter. Norra änden avslutas med en klump av betong och södra änden av ett större stenblock.	6497379	568113,2
Synlig ovan jord	853	Väg	95	Vägbank med uppfart mot rondellen samt en stående trärad längs sydvästra kanten.	6497398	568100,2
Synlig ovan jord	880	Betonggrund	4	Ett tydligt hörn av en gluten betonggrund som försviner in under mark i en tydlig rektangulär förhöjning i landskapet på cirka 0,2 meter.	6497370	568137,3
Synlig ovan jord	918	Väg	65	Mycket tydlig förhöjd vägbank.	6497567	568083,5
Synlig ovan jord	952	Syllsten	4,1	Svagt uppstickande rad av stenar vars ovanidor ligger i jämn höjd.	6497533	568086
Synlig ovan jord	954	Husgrund	12,5	Tegelhög som ligger upp mot en brant del av berget, sannolikt rasmassor från ett hus, men även ett par valta betongfundament av oklar härkomst.	6497532	568101,8
Synlig ovan jord	959	Husgrund	1,7	Ett litet parti tegelmur som är murat in i berget. Sammankopplad med A1112.	6497529	568120,4
Synlig ovan jord	963	Syllsten	5,2	Syllarna består i grön glaslagg i jämnstora råblock.	6497519	568138,3
Synlig ovan jord	965	Väg	90	Vägbank som delar sig i två.	6497442	568191,1

Schakt	Anläggning	Typ	Storlek (m)	Beskrivning	Central X-koordinat	Central Y-koordinat
Synlig ovan jord	986	Betonggrund	4	Heljulet betongfundament med upprättstående kanter.	6497407	568203,7
Synlig ovan jord	1112	Husgrund	14	Förlängning av tegelmuren mot berget i form av en förhöjning i landskapet i kombination med rester av sten och tegel längs yterkanten. Sammankopplad med A959.	6497530	568126,9
Synlig ovan jord	1118	Väg	90	Vägbank alternativt terrasskant uppbyggd så att slutningen från berget motverkas.	6497536	568157,6
Synlig ovan jord	1124	Väg	97	Smal men hög vägbank, alternativt uppbyggd avgränsning av något slag.	6497547	568157,6
Synlig ovan jord	1128	Brunn	1,1	Brunn med betonglock.	6497519	568170,3
Synlig ovan jord	1173	Husgrund	22	Yta inramad av stenar i varierande storlek.	6497492	568085,4
Synlig ovan jord	1227	Husgrund	7,8	Svag förhöjning (0,2 meter) med tegel i ytan inramad av natursten.	6497520	568162,1
Synlig ovan jord	1243	Husplåtå	21,6	Förhöjning, tydligast mot vägen och terrasskanten, upp till 0,5 meters förhöjning, bevuxen av syrener.	6497411	568160,4

INGELSTAD i Norrköping

Rapport över specialinventering av hällristningar utförd 2017
av Sven-Gunnar Broström och Kenneth Ihrestam
på uppdrag av KMMD.

BOTARKRAPPORT 2017 – 21

Specialinventering av hällristningar inom ett område vid INGELSTAD inom Norrköpings kommun.

Bakgrund

Med anledning av kommande exploatering kommer KMMD att utföra en arkeologisk utredning omkring Ingelstads gamla bytomt. Inom området finns förutom bytomten även en ovanlig runristning. Undertecknad fick frågan om att inom utredningen utföra en specialinventering efter hällristningar inom området.

Fältarbete

Efter beställning från KMMD utfördes fältarbetet under en dag i april 2017. Vid inventeringen deltog förutom undertecknad även Kenneth Ihrestam samt Theres Furuskog från Norrköpings stadsmuseum. Vi började med att besiktiga den sedan tidigare kända runristningen Östra Eneby 62. Enligt alla experter är den vikingatida. På grund av de intilliggande figurerna och ristningens läge i en trädgårdsanläggning så var vi som var där inte helt överens om ristningens ålder. Nu var det ju inte denna ristning vi åkt hit för att diskutera utan uppdraget var ju att se om det eventuellt fanns några andra ristningar i området. Kullen hade ju varit en ö under bronsåldern och det var ju inte helt uteslutet att man kommit hit för att knacka några skålgropar. Alla lämpliga hållar och större stenblock inom området genomsöktes därför. Klassiska lägen såsom hålltoppar och lagom sluttande hållar borstades rena från mossa och lös jord.

Resultat

Resultatet blev magert. Vi fann inga tecken på att det skulle finnas några skålgropar eller andra bronsåldersristningar inom utredningsområdet. Troligen har ön varit för liten för att vistas på under bronsåldern.

<i>Uppdragsgivare</i>	<i>KMMD genom Caroline Strandberg</i>
<i>Fältarbete</i>	<i>Sven-Gunnar Broström / Kenneth Ihrestam</i>
<i>Rapportarbete:</i>	<i>Sven-Gunnar Broström</i>

Tumba i april 2017

Sven-Gunnar Broström / Kenneth Ihrestam
BOTARK

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1727

**Vedartsanalyser på material från Östergötland,
Östra Eneby, Ingelsta 1:1.**

Adress:
Kattås
670 20 GLAVA

Telefon:
0570/420 29
E-post: vedlab@telia.com

Bankgiro:
5713-0460
www.vedlab.se

Organisationsnr:
650613-6255

VEDLAB

Vedanatomilabbet

Vedlab rapport 1727

2017-04-26

Vedartsanalyser på material från Östergötland, Östra Eneby, Ingelsta 1:1.

Uppdragsgivare: Caroline Strandberg/Stiftelsen Kulturmiljövård

Arbetet omfattar ett kolprov från en utredning.

Provet innehåller kol från ek. Eftersom eken kan bli gammal i sig så finns risk för hög egenålder, något som fås tas med i beräkningen när man bedömer dateringsresultatet.

Analysresultat

Anl.	ID	Anläggnings- typ	Prov- mängd	Analyserad mängd	Trädslag	Utplockat för ¹⁴ C-dat.	Övrigt
768	776		181,0g	11,5 g 30 bitar	Ek 30 bitar	Ek 157mg	

Erik Danielsson/VEDLAB

Kattås

670 20 GLAVA

Tfn: 0570/420 29

E-post: vedlab@telia.com

www.vedlab.se

De här trädslagen förekom i materialet

Art	Latin	Max ålder	Växtmiljö	Egenskaper och användning	Övrigt
Ek	<i>Quercus robur</i>	500- 1000 år	Växer bäst på lerhaltiga mulljordar men klarar också mager och stenig mark. Vill ha ljus, skapar själv en ganska luftig miljö med rik undervegetation med tex hassel.	Hård och motståndskraftig mot väta. Båtbygge, stängselstolp, stolpar, plogar, fat. Energirik ved ger mycket glöd.	Ekollonen har använts som grisfoder. Trädet har ofta ansetts som heligt och kopplat till bla Tor. Man talar ofta om 1000-års ekar men de är sällan över 500 år.

Uppgifter om maximal ålder, växtmiljö, användning mm är hämtade ur: Holmåsen, Ingmar Träd och buskar. Lund 1993. Gunnarsson, Allan Träden och människan. Kristianstad 1988. Mossberg, Bo m.fl. Den nordiska floran. Brepol, Turnhout 1992.

Vedartsanalysen görs genom att studera snitt- eller brötytor genom mikroskop. Jag har använt stereolupp Carl Zeiss Jena, Technival 2 och stereomikroskop Leitz Metalux II med upp till 625 gångers förstoring. Mikroskopfoton är tagna med Nikon Coolpix 4500. Referenslitteratur för vedartsbestämningen har i huvudsak varit Schweingruber F.H. Microscopic Wood Anatomy 3rd edition och Anatomy of European woods 1990 samt Mörk E. Vedanatomy 1946. Dessutom har jag använt min egen referenssamling av förkolnade och färskas vedprover.

Beta Analytic Inc.
4985 S.W. 74 Court
Miami, Florida 33155 USA
PH: 305-667-5167
FAX: 305-663-0964
beta@radiocarbon.com
www.radiocarbon.com

Darden Hood
President

Ronald Hatfield
Christopher Patrick
Deputy Directors

May 23, 2017

Ms. Caroline Strandberg
Stiftelsen Kulturmiljovard
Vastgotegatan 21
Norrköping, 602 21
Sweden

RE: Radiocarbon Dating Results

Dear Ms. Strandberg,

Enclosed is the radiocarbon dating result for one sample recently sent to us. The report sheet contains the Conventional Radiocarbon Age (BP), the method used, material type, and applied pretreatments, any sample specific comments and, where applicable, the two-sigma calendar calibration range. The Conventional Radiocarbon age has been corrected for total isotopic fractionation effects (natural and laboratory induced).

All results (excluding some inappropriate material types) which fall within the range of available calibration data are calibrated to calendar years (cal BC/AD) and calibrated radiocarbon years (cal BP). Calibration was calculated using one of the databases associated with the 2013 INTCAL program (cited in the references on the bottom of the calibration graph page provided for each sample.) Multiple probability ranges may appear in some cases, due to short-term variations in the atmospheric ¹⁴C contents at certain time periods. Looking closely at the calibration graph provided and where the BP sigma limits intercept the calibration curve will help you understand this phenomenon.

Conventional Radiocarbon Ages and sigmas are rounded to the nearest 10 years per the conventions of the 1977 International Radiocarbon Conference and consistent with all past Beta Analytic radiocarbon dates. When counting statistics produce sigmas lower than +/- 30 years, a conservative +/- 30 BP is cited for the result. The reported $\delta^{13}C$ was measured separately in an IRMS (isotope ratio mass spectrometer). It is NOT the AMS $\delta^{13}C$ which would include fractionation effects from natural, chemistry and AMS induced sources.

All work on this sample was performed in our laboratories in Miami under strict chain of custody and quality control under ISO/IEC 17025:2005 Testing Accreditation PJLA #59423 accreditation protocols. Sample, modern and blanks were all analyzed in the same chemistry lines by professional technicians using identical reagents and counting parameters within our own particle accelerators. A quality assurance report is posted to your directory for each result.

The cost of the analysis was charged to the MASTERCARD card provided. Thank you. As always, if you have any questions or would like to discuss the results, don't hesitate to contact us.

Sincerely ,

REPORT OF RADIOCARBON DATING ANALYSES

Ms. Caroline Strandberg

Report Date: May 23, 2017

Stiftelsen Kulturmiljovard

Material Received: May 16, 2017

Sample Information and Data

Sample Code Number

Conventional Radiocarbon Age (BP) or
 Percent Modern Carbon (pMC) & Stable Isotopes

Calendar Calibrated Results: 95.4 % Probability
 High Probability Density Range Method (HPD)

Beta - 465149

P776.768

1270 +/- 30 BP

IRMS δ13C: -27.3 o/oo

Submitter Material: Charcoal (Quercus sp.)

(92.3%) 662 - 778 cal AD

(1288 - 1172 cal BP)

Analyzed Material: Charred material

(1.6%) 842 - 859 cal AD

(1108 - 1091 cal BP)

Pretreatment: MATERIAL/PRETREATMENT: (charred material) acid/alkali/acid

(1.3%) 792 - 804 cal AD

(1158 - 1146 cal BP)

Analysis Service: AMS-Standard delivery

(0.2%) 818 - 821 cal AD

(1132 - 1129 cal BP)

Percent Modern Carbon: 85.38 +/- 0.32 pMC

Fraction Modern Carbon: 0.8538 +/- 0.0032

D14C: -146.24 +/- 3.19 o/oo

Δ14C: -153.13 +/- 3.19 o/oo(1950:2017)

Measured Radiocarbon Age: (without d13C correction): 1310 +/- 30 BP

Calibration: BetaCal3.21: HPD method: INTCAL13

12,999

Results are ISO/IEC-17025:2005 accredited. No sub-contracting or student labor was used in the analyses. All work was done at Beta in 4 in-house NEC accelerator mass spectrometers and 4 Thermo IRMSs. The "Conventional Radiocarbon Age" was calculated using the Libby half-life (5568 years), is corrected for total isotopic fraction and was used for calendar calibration where applicable. The Age is rounded to the nearest 10 years and is reported as radiocarbon years before present (BP), "present" = AD 1950. Results greater than the modern reference are reported as percent modern carbon (pMC). The modern reference standard was 95% the ¹⁴C signature of NIST SRM-4990C (oxalic acid). Quoted errors are 1 sigma counting statistics. Calculated sigmas less than 30 BP on the Conventional Radiocarbon Age are conservatively rounded up to 30. δ13C values are on the material itself (not the AMS δ13C). δ13C and δ15N values are relative to VPDB-1. References for calendar calibrations are cited at the bottom of calibration graph pages.

Calibration of Radiocarbon Age to Calendar Years

(High Probability Density Range Method (HPD): INTCAL13)

(Variables: d13C = -27.3 o/oo)

Laboratory number   **Beta-465149**

Conventional radiocarbon age   **1270 ± 30 BP**

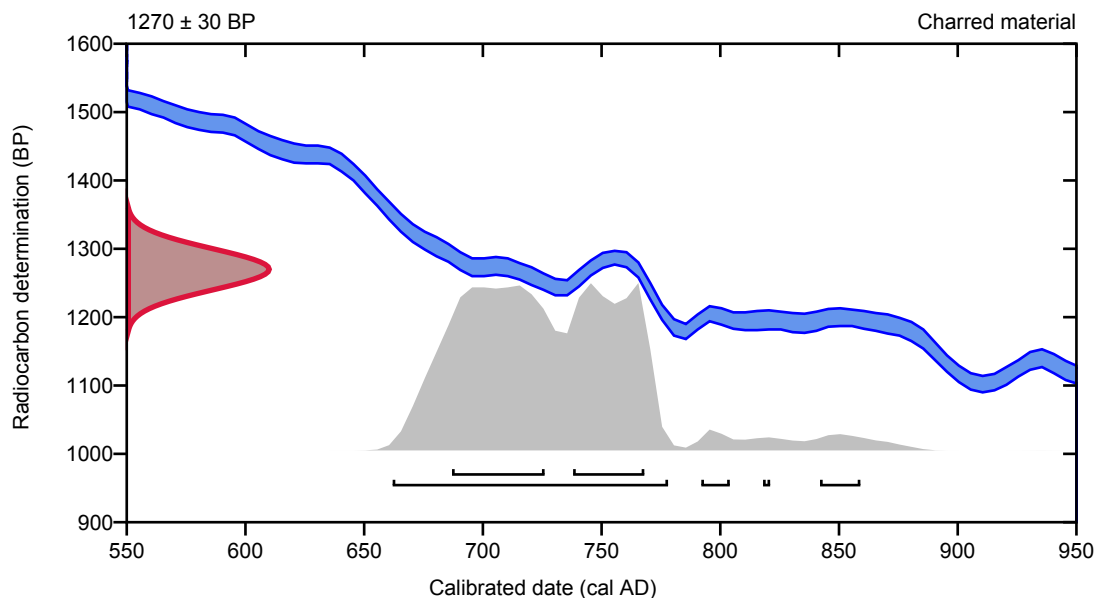
95.4% probability

(92.3%)	662 - 778 cal AD	(1288 - 1172 cal BP)
(1.6%)	842 - 859 cal AD	(1108 - 1091 cal BP)
(1.3%)	792 - 804 cal AD	(1158 - 1146 cal BP)
(0.2%)	818 - 821 cal AD	(1132 - 1129 cal BP)

68.2% probability

(39.2%)	687 - 726 cal AD	(1263 - 1224 cal BP)
(29%)	738 - 768 cal AD	(1212 - 1182 cal BP)

P776.768

Database used
INTCAL13

References

References to Probability Method

Bronk Ramsey, C. (2009). Bayesian analysis of radiocarbon dates. Radiocarbon, 51(1), 337-360.

References to Database INTCAL13

Reimer, et.al., 2013, Radiocarbon55(4).

Beta Analytic Radiocarbon Dating Laboratory

4985 S.W. 74th Court, Miami, Florida 33155 • Tel: (305)667-5167 • Fax: (305)663-0964 • Email: beta@radiocarbon.com

Radiocarbon Dating

Consistent Accuracy
Delivered On-Time

Beta Analytic Inc.
4985 SW 74 Court
Miami, Florida 33155 USA
Tel: 305-667-5167
Fax: 305-663-0964
info@betalabservices.com
www.betalabservices.com

Mr. Darden Hood
President

Mr. Ronald Hatfield
Mr. Christopher Patrick
Deputy Directors

The Radiocarbon Laboratory Accredited to ISO/IEC 17025:2005 Testing Accreditation PJLA #59423

Quality Assurance Report

This report provides the results of reference materials used to validate radiocarbon analyses prior to reporting. Known-value reference materials were analyzed quasi-simultaneously with the unknowns. Results are reported as expected values vs measured values. Reported values are calculated relative to NIST SRM-4990B and corrected for isotopic fractionation. Results are reported using the direct analytical measure percent modern carbon (pMC) with one relative standard deviation. Agreement between expected and measured values is taken as being within 2 sigma agreement (error x

Report Date: May 23, 2017
Submitter : Ms. Caroline Strandberg

QA MEASUREMENTS

Reference 1	Expected Value: 129.41 +/- 0.06 pMC Measured Value: 129.41 +/- 0.37 pMC Agreement: Accepted
Reference 2	Expected Value: 0.44 +/- 0.10 pMC Measured Value: 0.45 +/- 0.03 pMC Agreement: Accepted
Reference 3	Expected Value: 96.69 +/- 0.50 pMC Measured Value: 96.98 +/- 0.30 pMC Agreement: Accepted

COMMENT: All measurements passed acceptance tests.

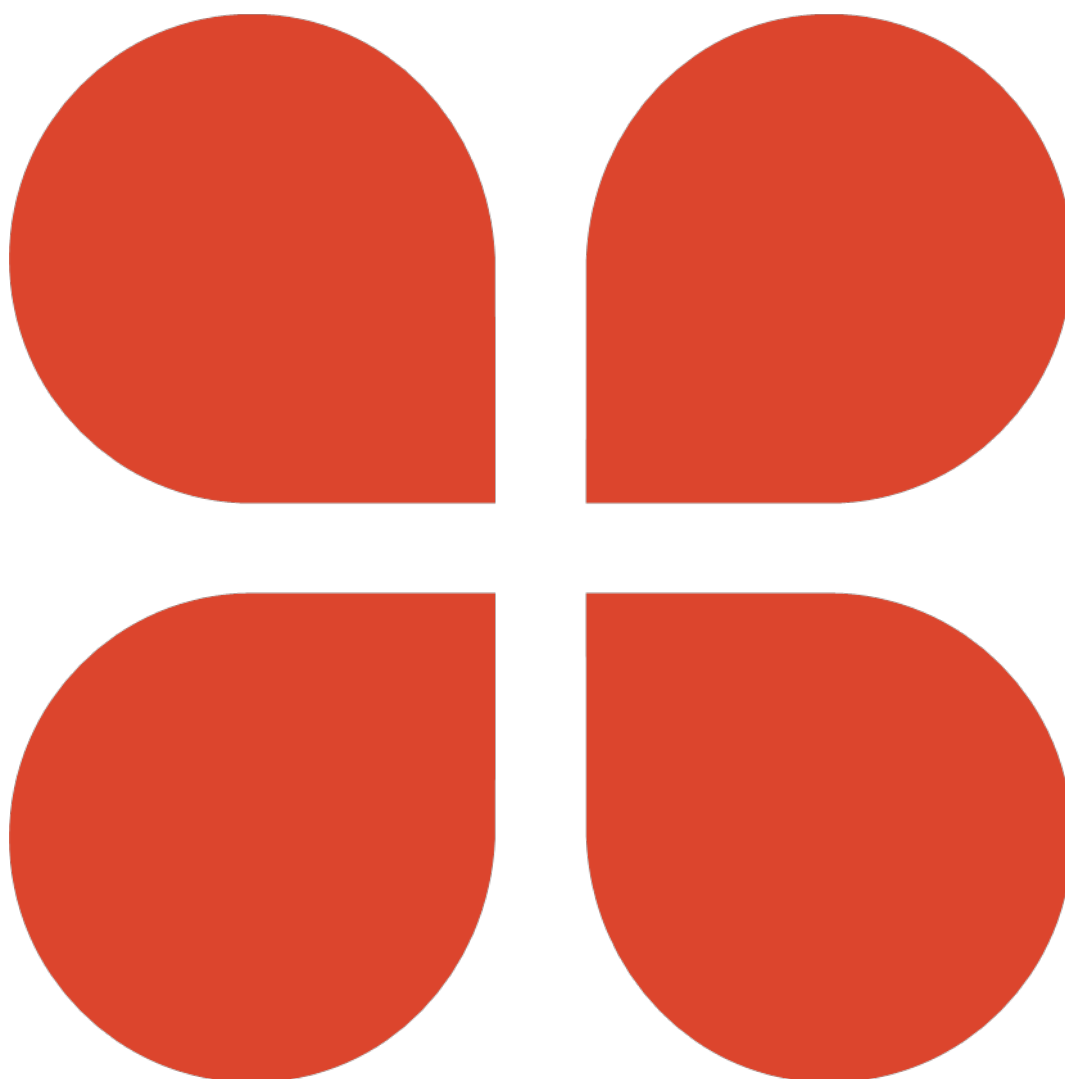
Validation:

Date: May 23, 2017

Ög 43 Ingelstad

Runristningens historia och betydelse

Runrapport från Riksantikvarieämbetet

Riksantikvarieämbetet
Box 1114
621 22 Visby
Tel 08-5191 80 00
www.raa.se
registrator@raa.se

Riksantikvarieämbetet 2017
Ög 43 Ingelstad – Runristningens historia och betydelse, dnr 3.5.1-02406-2017.
Upphovsrätt, där inget annat anges,
enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor på <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se>

Innehåll

Historik	4
Inskriften	7
Bildristningen	10
Datering	11
Runsystemet	12
Ristningens placering	12
Inskriftens innehåll	12
Slutord	13
Referenser	14

Ög 43 Ingelstad

Runristningen Ög 43 i Östra Eneby socken är ristad i den sydvästra delen av ett bergsparti beläget norr om Kiselgatan i Norrköping. På samma bergsparti låg tidigare den nu försvunna gården Ingelstad. Ristningen, som är förhållandevis liten (ca 0,40 × 0,15 m), består av två rader med runor samt ett antal bildristningar – bland annat ett svärd och en solliknande symbol – vilka tillsammans ska uppfattas som en enhet (RAÄ Östra Eneby 62:1–2).

Syftet med denna rapport är att beskriva ristningens äldre historia samt ge en sammanfattning om forskningsläget och ristningens runologiska och kulturhistoriska betydelse.

Historik

Ingelstadristningen blev känd för forskningen i början av 1820-talet. I ett brev till J. Adlerbeth den 16 oktober 1821 skriver J. H. Wallman att »Vid Norrköping är jag underrättad om en Runristning i ett Hälleberg nära Ingelstad gård, besedd och hastigt aftecknad af Konglig Sekreter Agrell; hvilken inscription jag nu vill sjelf taga i ögnasigte». I Nordiska museets arkiv finns en teckning av ristningen, som Wallman förmodligen har utfört själv (fig. 1). Det rör sig uppenbarligen en renritning och den är försedd med följande anteckning: »Ristningen på en fristående, 14 fot hög, klippa; omkring 600 fot ifrån Bråviken. 100 fot Norr om den ristade klippan en inhuggen cistern i berget».

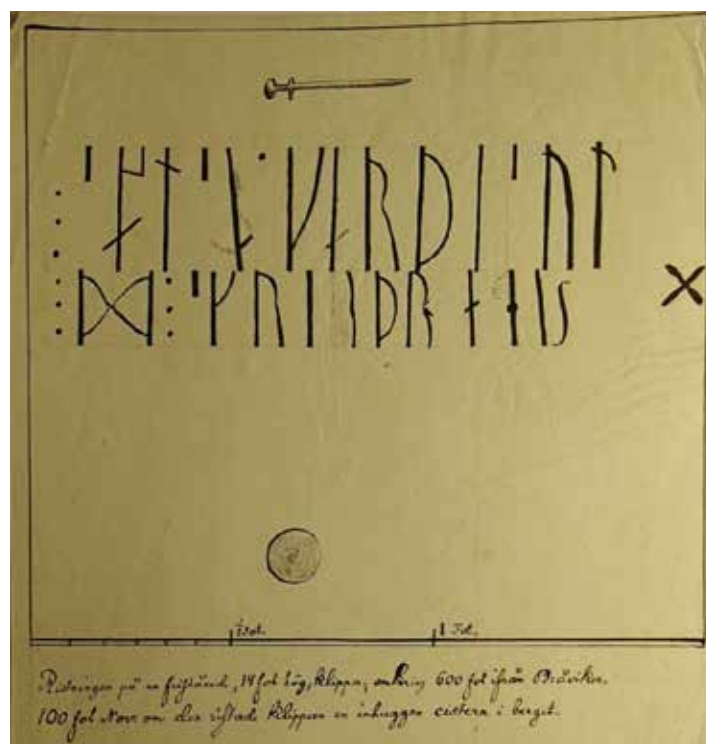

Fig. 1. J. H. Wallmans teckning av Ingelstadristningen, troligen utförd 1821. Efter original Wallmans samling i Nordiska museet.

Redan på sommaren samma år hade ristningen även blivit avbildad av den dåvarande amanuensen vid Vitterhetsakademien, J. G. Liljegren. Hans teckning (fig. 2) är daterad den 17 juli 1821 och är inklistrad i det sjätte bandet av Fullständig Bautil (ATA). Dessutom finns i fotografisamlingen i ATA en osignerad bläckteckning (fig. 3), som av allt att döma kommer från Liljegrens samlingar (se nedan). Trots vissa avvikelser rör det sig troligen om en förlaga till den tidigare nämnda teckningen.

Fig. 2. J. G. Liljegrens teckning daterad den 17/7 1821. Efter Fullständig Bautil 6 (ATA).

Fig. 3. Teckning i fotosamlingen i ATA, som ursprungligen kommer från Liljegrens samlingar och som troligen är hans egen originalteckning.

Sju år senare när Liljegren blivit riksantikvarie, mottog han även upplysningar om denna ristning från notarien Johan Peter Kjellberg i Norrköping. Enligt Kjellberg fanns ristningen »på öfversta kanten af en horizontal Bergkulle i Kirsbärshagen vid Ingelstad Heman, Ö. Eneby

Socken, ¼ norr om Norrköping» (Brev till Liljegren 7/12 1828). I Liljegrens Fullständig Bautil (ATA) finns en laverad teckning av ristningen (fig. 5) som måste ha kommit från denne Kjellberg. Teckningen är signerad A.T.K. och utförd av Kjellbergs då tjugoårige son Albert Theophron Kjellberg, som sedermera blev känd som konstnär och porlinsmålare.

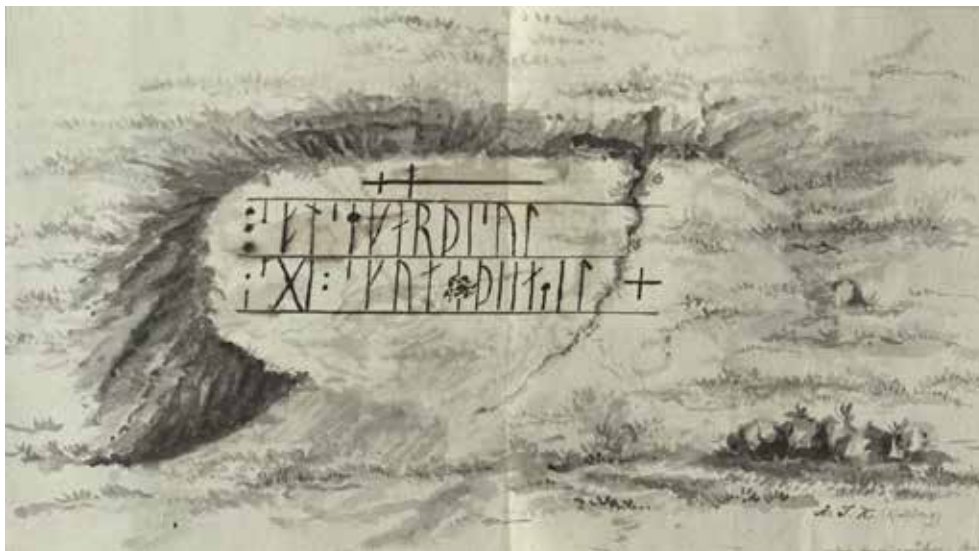

Fig. 5. A. T. Kjellbergs teckning, troligen utförd 1828. Efter original i Liljegrens Fullständig Bautil 6 (ATA).

Dessa fyra teckningar från 1820-talet är mycket värdefulla, eftersom de visar både runristningen och de flesta av bildristningarna som finns på samma stenytta: svärdet, korset och den stora skålgropen nedtill till vänster. Ingen av teckningarna har dock markerat de radiella strecken runt den sistnämnda. Teckningarna visar också att ristningen befann sig i samma skick som nu och att den skada som har drabbat några runor i den nedre raden fanns redan då. J. P. Kjellberg nämner till och med uttryckligen i det ovan citerade brevet att »på et å Ritningen markerat Ställe har en stor Flaga gjort Tvärstrecket [i en runa] osynligt».

Efter den första uppmärksamheten på 1820-talet tycks ristningen ha varit relativt bortglömd fram till 1866 då Hans Hildebrand fann en teckning av den i J. G. Liljegrens kvarlåtenskap. Eftersom inskriften innehöll den urnordiska runan $\mathfrak{M}$ underrättade han den engelske runforskaren George Stephens, som då arbetade med en stor utgåva av inskrifterna med äldre runor. Stephens erhöll senare också uppgifter om ristningen från lektor L. C. Wiede i Linköping, som hade besökt platsen vid flera tillfällen och även avbildat ristningen. Båda dessa teckningar reproducerades av Stephens i hans verk *Old-Northern Runic Monuments* (ONRM 2 s. 837 f.).

Ristningen har senare tydligen blivit övertäckt med jord och det var länge okänt var den var belägen. C. F. Nordenskjöld eftersökte den förgäves på sin antikvariska resa 1872. Samma sak gällde Erik Brate som besökte platsen sommaren 1893. Den återfanns dock året efter av inspektör A. Granqvist i Ingelstad och undersöktes av Brate samma sommar.

Den 14 juni 1905 granskades inskriften av professor Otto von Friesen, som har efterlämnat några noteringar om den i en av sina anteckningsböcker (Anteckningsbok III, s. 1, 30). År 1931 gjorde arkeologen Arthur Nordén en gipsavgjutning av ristningen, som han lade till grund för en nyläsning av inskriften (Nordén 1937 s. 154 ff.).

Ingelstadristningen har i modern tid blivit uppmålad flera gånger genom Runverkets försorg. Den senaste utfördes i juli 2011 av Thorgunn Snædal enligt en anteckning i Runverkets fältex. C

Fig. 6. Ingelstadristningen uppmålad av Erik Brate 1894. Foto E. Brate (ATA)

Inskriften

Inskriften är fördelad på två rader och kan återges på följande sätt:

: salsikarpisul

: D : skut--þ--ahiu

Sq̄lsi gærði söl. D(agr) ... þ[ett]a hiō.

»Salse gjorde solen. Dag högg detta ...»

Några runor i den nedre raden är skadade och de går därför inte att säkert bestämma. Dessa skador fanns som nämnts redan på 1820-talet.

Det tidiga 1800-talets forskare lyckades inte tyda innehållet i texten, vilket berodde på att man då ännu inte helt hade förstått det aktuella runsystemet, som utgörs av det som i dag kallas kortkvistrunor. Liljegren har exempelvis i Run-urkunder (1833) upptagit inskriften i särskild avdelning med »Obestämda eller svårläsliga» inskrifter tillsammans med bland annat några inskrifter med samma typ av runor som exempelvis Kärnbostenen (Sö 176) och Rökstenen (Ög 136). Det finns alltså ingen som helst anledning att misstänka att inskriften skulle vara senare tiders verk, eftersom denna typ av runor först blev fullständigt dechiffrerade genom Sophus Bugges arbeten om

Rökstenen på 1870-talet. Dessutom innehåller inskriften ett par mycket sällsynta teckenformer, som inte ens i dag är särskilt kända utanför den snäva kretsen av runologer.

De första försöken av tyda inskriften gjordes av George Stephens (ONRM 2 s. 837 f.) och Sophus Bugge (i Brate & Bugge 1887–91 s. 304 f.), men ingen av dessa tolkningar har något större värde, eftersom de byggde delvis felaktiga avbildningar. Det var först i och med Erik Brates undersökning sommaren 1894, som inskriften fick en i huvudsak korrekt läsning.

I Östergötlands runinskrifter (ÖgR s. 43, 44) återger Brate inskriften på följande sätt:

Övre raden: : **salsi karpi sul**

Nedre raden: : **d : skut?? þ??a hiu +**

Solsi (el. *Salsi*) *gærði söl. D[agr] skut[a ī] þ[ætt]a hiō.*

»Solse (el. Salse) gjorde solen; Dag högg detta på bergknallen.»

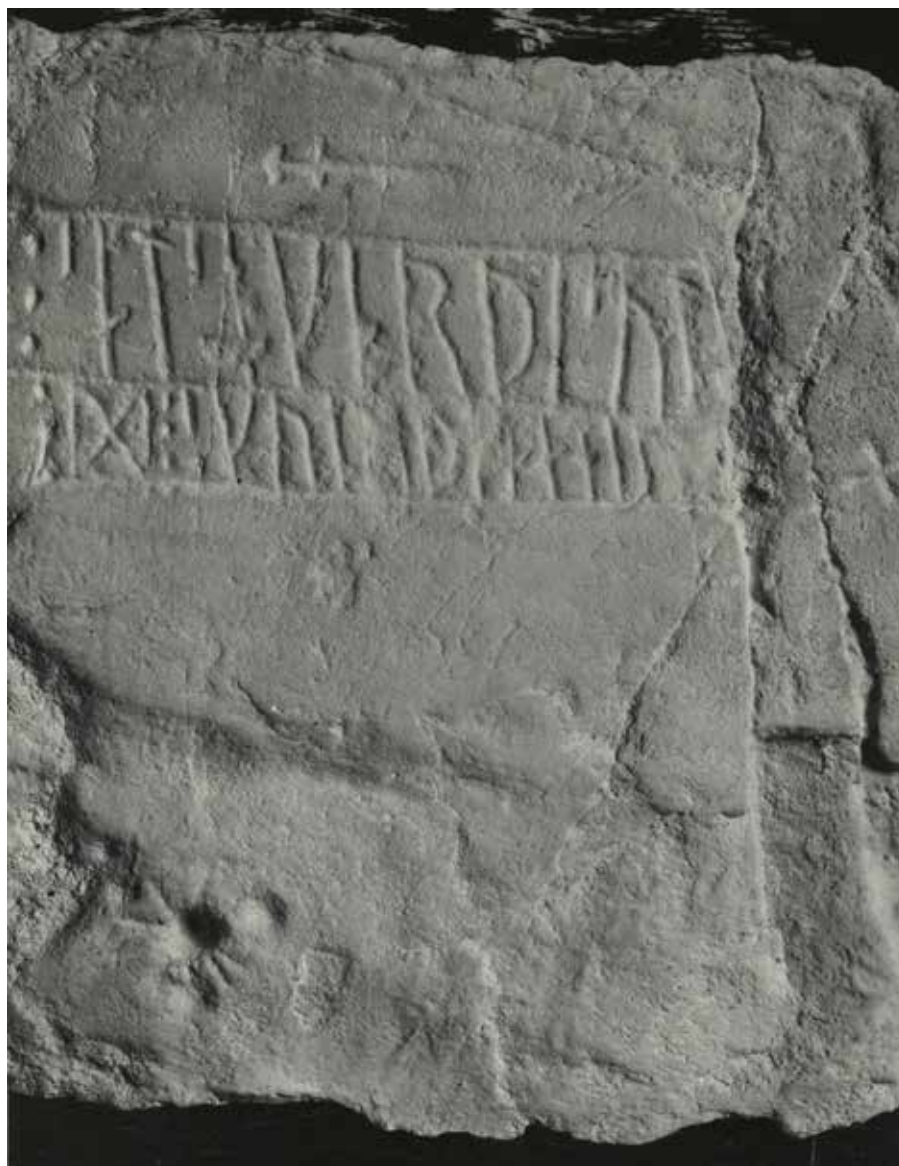

Fig. 7. Arthur Nordéns gipsavgjutning av ristningen 1931. Foto A. Nordén (ATA).

Senare föreslog Arthur Nordén (1937 s. 155 f.) att den nedre raden i stället skulle läsas på följande sätt:

: d : skutliþinahi

Nordén antog (s. 156) att inskriften i denna rad hade ett liknande innehåll som i den övre raden, och föreslog att runföljden **skutli** kunde vara felristad för **skutil** och avse bilden av det lilla svärdet. Han ville dock inte direkt sammanställa det med isl. *skutill*, eftersom detta ord avsåg olika typer av skjutvapen, främst harpunen, utan tänkte sig en motsvarighet till isl. *skutill* 'stång som skjutes fram och tillbaka, sköttel i gärdegård eller grind o. s. v.'. Enligt Nordén kunde det handla om en poetisk beteckning »för svärdet, som skjutes fram och tillbaka i stridsvimlet». Som alternativ nämner han också möjligheten att anknyta till det likalydande ordet *skutill*, som uppges uppträda i betydelsen 'skål' i Eddadikten *Rigstula*. Ordet skulle i så fall enligt Nordén i stället syfta på den skålgrop som ingår i strålkranen.

Det bör nämnas att den definition för det första *skutill* som Nordén anknyter till (Fritzner 3 s. 397: »Stok eller Bræt som er anbragt, indrettet saaledes, at de efter Behovet kunne skydes frem og tilbage; jvf. *skutlahlið*») tillhör ett yngre språkskede.¹ Det andra *skutill*, som är ett lånord från fe. *scutel*, lat. *scutella*, betyder enligt Norrøn ordbok (s. 566) 'lite bord, disk, fat' och är alltså inte direkt överförbart på en skålgrop.

Förutom att orden inte direkt svarar mot de bildristningar som de antas syfta på, måste det framhållas att båda förutsätter en felristning i den aktuella runföljden. Dessutom är det mycket tveksamt om det följande ordet kan läsas **þina**, som Nordén har gjort (se Källström 2007 s. 351). Allt tyder i stället på att Brates supplerings **þ[it]ja** här är den rätta, vilket i så fall utesluter ett samband med de nämnda isländska orden, som båda har maskulint genus, inte neutralt. Någon slutgiltig tolkning av den sista raden finns ännu inte.

Det inledande namnet *Salsi* (*Sølsi*) har tolkats som en avledning med suffixet *-si* antingen till namnet *Salvi* (*Sølvi*) eller till adjektivet *sølr* '(gul)blek' (NRL s. 187). Namnet har tydligen varit mycket sällsynt och det är från vikingatiden i övrigt bara känt från en runsten i Sigtuna (U 403). Enligt SMPs finns dessutom ett medeltida belägg på detta namn från Hälsingland (*ketillo salsason* 1314 20/3 Söderala, SD 3 s. 166). På västnordiskt område förekommer det endast som namn på en fiktiv person i Eddan (Lind sp. 1016).

Mycket märklig är förekomsten av den urnordiska runan **ᚱ d** i början av den nedre raden. Runan bar i äldre tid namnet urn. *daGAR (runsv. *daGR*) och antas här ha använts som en begreppsruna för mansnamnet *Dagr*. Denna användning är helt unik i svenska runinskrifter, men har vissa paralleller i den kontinentala och fornengelska manuskripttraditionen (se t.ex. Page 1999 s. 77 ff.). Att runan är omgiven av skiljetecken, vilket förekommer i anslutning till just personnamn i en del tidigvikingatida runinskrifter (se t.ex.

¹ Påpekats i artikeln ¹**skutill** i ONP.

Loman 1965 s. 52, Åkerström 2013 s. 37 f.) talar för att denna tolkning är riktig. Namnet *Dagr* är relativt sällsynt i vikingatida runinskrifter, men förekommer på ett par västgötska runstenar (Vg 101, Vg 113).

Fig. 8. Svärdet och »solen». Gipsavjutningar av A. Nordén 1925. Foto ATA.

Bildristningen

Ristningen består förutom av de två raderna av runor av en svärdsbild, en djup skålgrop omgiven av en strålkran av nio streck och tre grundare skålgropar samt ett likarmat kors (se fig. 7, 8). Dessutom finns tre spridda skålgropar till höger om runristningen (fig. 6). Några av de tidigaste undersökarna har också uppfattat en kilformig fåra nedanför runraden (se fig. 2, 3) som ristad, men den har av senare undersökare bedömts som en naturlig fördjupning.

Ingelstadristningen är unik genom att den kombinerar runor med bildristningar av en typ som man annars associerar med bronsålderns hällristningar. Skålgropar förekommer visserligen ibland också på runstenar och finns bland annat på Ög 162 vid Kullerstads bro i Kullerstads sn och på U 875 Focksta i Hagby sn. I dessa fall är det tydligt att det handlar om äldre ristningar som har funnits innan runristningen tillkom (se Nordén 1925 s. 103, UR 3 s. 550). Vid Ingelstad bör vi däremot räkna med samtidighet mellan run- och bildristningarna, alternativt att vissa äldre ristningar kan ha utnyttjats och bättrats på.

Ingelstadristningen är också ovanlig genom att den ger ett konkret exempel på ett samband mellan text och bild, något som nästan aldrig förekommer i vikingatida runinskrifter. Den inledande radens »Salse gjorde solen» måste nämligen syfta på skålgropen med strålkransen.

Svärdsbilden är särskilt intressant, eftersom den avbildar ett svärd av vikingatida typ, vilket är av betydelse för ristningens datering. Här borde också den korsformiga figuren kunna dras in, vilket dock hittills inte har

skett. Troligen beror det på att den har uppfattats som ett skiljetecken och som en del av inskriften. Detta är av allt att döma felaktigt, inte minst på grund av det stora avståndet mellan detta tecken och inskriftens sista runa (Källström 2007 s. 351, Åkerström 2013 s. 31). Att döma av Nordéns gipsavgjutning (fig. 7) är korsarmarna dessutom svagt kilformiga och smalnar av mot korsets mitt, vilket tyder på att det inte rör sig om ett skiljetecken utan om en annan symbol.

Datering

Ingelstadristningen antas tillhöra en tidig del av vikingatiden, men har fått skiftande dateringar. Sophus Bugge (i Brate & Bugge 1887–91 s. 305 f.) menade att den var äldst bland de svenska runinskrifterna ristade med den yngre runraden och att den tillhörde »Midten eller anden Halvdel af 9de Aarhundred» dvs. 800-talet. Brate, som tycks ha missuppfattat Bugges tidsangivelse, föreslår »900-talets förra del».² Nordén (1937 s. 153 f.) menar att Ingelstadhällen härrör från ungefär samma tid som den gotländska Roesstenen (G 40), och specificerar detta i en rubrik (s. 150) till 900-talet. I sitt otryckta manuskript (1948 s. 40) anger han dock en tidigare datering:

Ristningen kan helt allmänt dateras till 800-talet, möjligen 900-talet. Inblandningen av en äldre runtyp har paralleller på Rökstenen och Birkaamuletten, vilka båda snarast tillhöra tiden omkr. 800, något som kunde tala för, att Ingelstadristningen tillhör 800-talets förra del.

Johnsen (1968 s. 98) hänför inskriften till »ca 850 eller tidligere», en datering som Birkmann (1995 s. 282) har anslutit sig.

Det svärd som avbildas är av vikingatida typ och tycks ha trekantig svärdsknapp. Enligt Nordén (1937 s. 156) handlar om ett svärd av H/I-typ, en variant som kan dateras till perioden ca 870–975 (Androschuk 2014 s. 171). Om det är denna svärdstyp som ristaren har velat återge, ger detta ett starkt stöd för att ristningen har tillkommit under 900-talet. På en direkt fråga har Fedir Androschuk (e-post till mig 2017-04-13) påpekat att svärdsknappen på en av avbildningarna (avgjutningen i fig. 8) ger intryck av att kunna vara tredelad, vilket i så fall tyder på att det rör sig om en senare svärdstyp (typ Z, daterad till ca 975–1050, se Androschuk 2014 s. 172). Tyvärr har jag inte haft möjlighet att granska denna detalj i fält och i den nuvarande uppmålningen ser svärdsknappen ut att vara trekantig.

I detta sammanhang blir även det likarmade korset till höger om den nedre runraden intressant, eftersom det ju kan tolkas som en kristen symbol. Detta innebär dock inte att ristningen automatiskt måste föras till 1000-talet och kristen tid, eftersom korsformiga amuletter som kan ha fungerat som förebilder har funnits i Sverige redan under tidig vikingatid. Dessutom är det likarmade korset en alldeles för enkel figur som givetvis har existerat långt tidigare.

² Denna missuppfattning av Bugges datering går även igen hos t.ex. Johnsen (1968 s. 136).

Runsystemet

Ingelstadristingen är som nämnts ristad med kortkvistrunor det vill säga samma variant av den yngre runraden som bl.a. förekommer på den berömda Rökstenen (Ög 136) i Östergötland. Detta var det dominerade runsystemet i Sverige under 800- och 900-talen, vilket omkring år 1000 ersattes av de s.k. långkvistrunorna, som var den variant som brukades i Danmark under äldre vikingatid.

Runstenar och runristningar med kortkvistrunor är ytterst sällsynta och med undantag för Östergötland, Uppland och Gotland känner vi i regel bara en eller ett par inskrifter per landskap (se t.ex. Johnsen 1968 s. 109 ff., Källström 2013 s. 105 ff.). I vissa delar av landet saknas denna typ av inskrifter helt. Östergötland har sju inskrifter med kortkvistrunor (Ög 8, Ög 38, Ög 43, Ög 117, Ög 136, Ög 174, Ög N288) och landskapet är därmed ett av de rikaste med denna typ av inskrifter. Även om alla sju tillhör samma skrifttradition, finns det ingen som har helt identiska runformer, vilket kan ha kronologiska orsaker. Det mest framträdande draget i Ingelstadristingen är att **t**- och **l**-runorna har övertvärande bistavar (᚛, ᚛). I Östergötland förekommer denna variant av **t**-runan även runstenarna från Boberg (Ög 38) och Slaka (Ög 117). I övrigt är dessa typer mycket sällsynta, men de finns i några inskrifter på Gotland (t.ex. G 157, G 225) samt på Hogastenen i Bohuslän (Peterson 1992) och Tustenen (N 288) i Rogaland i Norge.

Ristingens placering

Ingelstadristingen och Oklundaristingen i Östra Husby sn (Ög N288) är de enda kända exemplen där kortkvistrunor har huggits i fast håll, vilket också betyder att dessa ristingar befinner sig på ursprunglig plats. Detta är något mycket ovanligt inom den äldsta gruppen av vikingatida runinskrifter. I Sverige finns annars bara en enda runsten där vi kan räkna med detta, nämligen Bobergsstenen i Fornåsa sn (Ög 38). Alla andra svenska runstenar från denna tidsperiod är antingen funna i sekundära lägen eller flyttade.

Ingelstadristingens placering är också mycket spektakulär ur en annan synpunkt. Den håll som den är huggen i finns i den sydvästra delen av ett uppskjutande bergsparti strax intill ett stup mot sydväst. Bergspartiet ligger endast 5 meter över havet och bör under vikingatid ha varit helt vattenomflutet och bildat en 60 × 150 m stor ö, där ristingen legat intill den västra stranden. Avståndet till närmast landmassa i väster bör vid denna tid ha uppgått till närmare en halv kilometer.

Inskriftens innehåll

Det är inte lätt att avgöra syftet med denna inskrift och det har till och med antagits att den endast skulle ha tillkommit för ros skull. Brate skriver exempelvis (i ÖgR s. 44) att »[d]et kan tänkas, att Solse härlett sitt namn från sol och roat sig att rista en sådan, och att sedan ock Dag velat visa sin idrott att rista runor». Brate utesluter dock inte att ristandet av solfiguren kan röja spår av någon form av soldyrkan.

Även Nordén (1937 s. 157) frågar sig om ristningen är »utförd på lek» eller om »de två männen haft ett magiskt syfte», men han nämner att en Trefaldighetskälla ska ha funnits strax intill ristningen, vilket tyder på att han då lutade åt den senare förklaringen.

I sitt opublicerade manus till ett supplement till Östergötlands runinskrifter (1948) har Nordén en mer bestämd uppfattning. Han skriver där (s. 40): »Snarast vill det förefalla, som det varit två verksamhetslystna ungdomar, som roat sig med att hugga in detta på bergknallens topp», men tillägger:

Anmärkningsvärt är, att den som solbildens centrum tjänstgörande skålgropen är djupborrad. Dylka djupborrade skålgropar förekomma ätm. på ett ställe i Östergötland och ha till sig knuten sägnen, att man i äldre tid fyllt dem med krut och bränt av skott ur dem (jag hänvisar till mitt arbete *Östergötlands bronsålder*, s. 142). Huruvida någon forntida ceremoni framkallat djupborrningen, vet man ej.

Den norske runologen Carl Marstrander (1952 s. 175) sammanställer ristningen med den gotländska Roesstenen (G 40), där han i ett av tecknen vill finna en urnordisk **d**-runa använd som ideograf för namnet *Dagr*. Denna inskrift tolkar han fantasifullt som »Dag hogg denne hest for godt år $\mathfrak{D}$ » och menar att »begge innskriftene er ledd i en hednesk fruktbarhetskultus og åringsritus». Marstrander framhåller också att »Ingelstadristningen er hogd inn i fjell på det høyeste punkt i egnen og på kanten av et bratt stup».

Långtgående spekulationer om sol- och fruktbarhetsmagi har även framförts av Heinz Klingenberg (1973 s. 252 ff.), som dessutom har ägnat sig åt avancerande talmagiska beräkningar, där talet 13 antas ha spelat en särskild roll (båda raderna innehåller just 13 runor).

Thomas Birkmann (1995 s. 281 f.), som är den som senast har behandlat ristningen mer utförligt, refererar de tidigare förslagen, men ger egentligen inga nya bidrag till förståelsen av texten. Beträffande innehållet står vi alltså fortfarande inför två valmöjligheter. Antingen handlar det om ett par personer som har roat sig med att rista runor och bilder i hällen utan några djupare tankar eller också har vi att göra med någon form av magiskt handlande. Att ristningen på vikingatiden var placerad på en isolerad ö talar kanske för det senare alternativet.

Slutord

Även om runristningens syfte fortfarande är höljt i dunkel, är Ingelstadristningen en av Sveriges märkligaste runristningar. Den kombinerar inte bara text och bilder på ett unikt sätt, utan ger också exempel på mötet mellan två olika skriftsystem: den urnordiska runraden med rötter i 200-talet och de tidigvikingatida kortkvistrunorna. Dessutom är detta en av de få runristningar från äldre vikingatid som ännu befinner sig i den miljö där den en gång skapades. Ingelstadristningens runologiska och kulturhistoriska värde går knappast att underskatta.

Magnus Källström

Docent, runolog

Referenser

- ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Androshchuk, Fedir, 2014: Viking swords. Swords and social aspects of weaponry in Viking age societies. Stockholm.
- Birkmann, Thomas, 1995: Von Ågedal bis Malt. Die skandinavischen Runeninschriften vom Ende des 5. bis Ende des 9. Jahrhunderts. Berlin & New York. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde 12.)
- Brate, Erik & Bugge, Sophus, 1887–91: Runverser. Undersökning af Sveriges metriska runinskrifter. Stockholm. (Antiqvarisk tidskrift för Sverige 10:1.)
- Friesen, Otto von, u.å.: Anteckningsbok III (UUB).
- Fritzner = Fritzner, Johan. Ordbog over Det gamle norske Sprog. 1–3. 1886–1896. Kristiania. 4. Rettelser og tillegg ved Finn Hødnebo. 1972. Oslo, Bergen & Tromsø.
- G + nr = runinskrift publicerad i *Gotlands runinskrifter*. Granskade och tolkade av Elias Wessén, Sven B.F. Jansson och Elisabeth Svärdström. 1–2. 1962–78. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 11–12.)
- Johnsen, Ingrid Sanness, 1968: Stuttruner i vikingtidens innskrifter. Oslo.
- Kjellberg, Johan Peter, Brev till J. G. Liljegren den 7 december 1828, i: J. G. Liljegrens samling, ATA.
- Klingenberg, Heinz, 1973: Runeninschrift, Schriftdenken, Runeninschriften. Heidelberg.
- Källström, Magnus, 2007: Mästare och minnesmärken. Studier kring vikingatida runristare och skriftmiljöer i Norden. Stockholm. (Stockholm studies in Scandinavian philology N.S. 43.)
- Källström, Magnus, 2013: Vikingatida och medeltida skrifttraditioner. Några iakttagelser med utgångspunkt i det svenska runmaterialet. I: Futhark. International Journal of Runic Studies 4. S. 102–128.
- Liljegren, J. G. 1833: Run-urkunder. Aftryck för Run-Forskningens Vänner. Stockholm.
- Liljegren, J. G., u.å.: Fullständig Bautil. 1–7. (Manuskript i ATA.)
- Lind, E. H., 1905–15. *Norsk-isländska dopnamn ock fingerade namn från medeltiden*. Uppsala–Leipzig.
- Loman, Bengt. 1965. Rökrunorna som grafematiskt system. I: Arkiv för nordisk filologi 80. S. 1–60.
- Louis-Jensen, Jonna. 2006.
- Marstrander, Carl, 1952: De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet. Skrift og språk i folkevandringstiden. I. Danske og svenske innskrifter. Viking 1952.
- N + nr = runinskrift publicerad i Norges innskrifter med de yngre runor av Magnus Olsen et al. 1–. 1941 f. Oslo.
- Nordén, Arthur, 1925: Östergötlands bronsålder. Beskrivande förteckning med avbildningar av lösa fynd i offentliga och enskilda samlingar, kända gravar samt hållristningar. 1. Beskrivande förteckning med avbildningar av lösa fynd i offentliga och enskilda samlingar, kända gravar samt hållristningar. Översikt. Uppsala.

- Nordén, Arthur, 1937: Magiska runinskrifter. I: Arkiv för nordisk filologi 53. S. 147–189.
- Nordén, Arthur, 1948: Östergötlands runinskrifter. Supplement till Erik Brates »Östergötlands runinskrifter» utg. 1911–18. (Manuskript i ATA, deponerat på Runverket.)
- Nordenskjöld, C. F. 1872: Reseberättelse 1872 (ATA).
- Norrøn ordbok = Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik, 2008: Norrøn ordbok. 5. utg. av Gamalnorsk ordbok ved Hægstad & Torp. Oslo.
- NRL = Peterson, Lena, 2007: Nordiskt runnamnslexikon. 5., rev. utg. Uppsala.
- ONP = Ordbog over det norrøne prosasprog, Københavns universitet. <<http://onp.ku.dk/>>
- ONRM = Stephens, George, 1866–1901: The Old-Northern runic monuments of Scandinavia and England. 1–4. London & København.
- Page, R. I. 1999. An Introduction to English Runes. 2. ed. Woodbridge.
- Peterson, Lena, 1992: Hogastenen på Orust. I: Blandade runstudier 1. Uppsala. S. 81–111. (Runrön 6.)
- SD = Diplomatarium Suecanum/Svenskt diplomatarium 1–. 1829 ff. Stockholm.
- SMPs = Samlingar till Sveriges medeltida personnamn, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.
- Sö + nr = runinskrift publicerad i Södermanlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate och Elias Wessén. 1924–36. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 3.)
- U + nr = runinskrift publicerad i UR.
- UR = Upplands runinskrifter. Granskade och tolkade av Elias Wessén och Sven B. F. Jansson. 1–4. 1940–58. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 6–9.)
- Wallman, J. H., 1821: Brev till Jöran Adlerbeth den 16 oktober 1821 (Linköpings stiftsbibliotek, avskrift i ATA).
- Vg + nr = inskrift publicerad i Västergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. 1940–70. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 5.)
- Åkerström, Hanna, 2013: Interpunktion i runstensinskrifter från tidig vikingatid. Matsruppsats vt 2013. Uppsala universitet.
- Ög + nr = runinskrift publicerad i ÖgR.
- Ög N + nr = runinskrift behandlad i Nordén 1948.
- ÖgR = Östergötlands runinskrifter. Granskade och tolkade av Erik Brate. 1911–18. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 2.)

